

UDK 003.349.2:929 Dombaj P.

Izvorni naučni rad

Zlata ŠUNDALIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

zsundalic@ffos.hr

Anela MATELJAK POPIĆ (Zagreb)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

amateljak@hrstud.hr

VJERSKA KNJIGA U SLAVONIJI 18. STOLJEĆA

Tekstovi nastali od početka 18. stoljeća pa do 1855. godine kada umire Ignjat Alojzije Brlić i kada prestaje izlaziti njegov *Novouređeni ilirski kalendar ili Svetodanik*, čine korpus takozvane *slavonske književnosti* koja je, prostorno gledajući, nastajala na području koje je obuhvaćala Provincija sv. Ivana Kapistrana. Autori su bili, uglavnom, crkveni ljudi (isusovci, franjevci), rjeđe svjetovnjaci. Genološku sliku slavonske književnosti 18. stoljeća čine djela, uglavnom, prosvjetiteljskih orientacija (M. A. Relković, *Satir ili dijvi čovik*, 1762; Đ. Rapić, *Satir obraćen*, 1765; V. Došen, *Jeka planine*, 1767; A. T. Blagojević, *Pjesnik-putnik*, 1771; J. S. Relković, *Kućnik*, 1769; itd.), baroknih i rokokoovskih (A. Kanižlić, *Sveta Rožalija*, 1780; A. Ivanošić, *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnića od Ćolke*, 1786), odnosno klasicističkih orientacija (M. P. Katančić, *Fructus auctumnales*, 1791), čemu treba pridružiti i stihovane ratne kronike, ali i vjersku knjigu, čiji vrsni sastav N. Andrić metaforički određuje kao *istine katoličanske* (katekizmi), *putove nebeske* (molitvenici), *zrcala istine* (različita *genera* moralno-poučne proze), *živote Božjih ugodnika* (hagiografski spisi), a treba im pribrojati i: abecevice, pučku crkvenu pjesmu, lekcionare, prijevode pojedinih dijelova *Svetoga pisma*, prijevod *Bible*, prijevode iz crkvenih otaca, pučke knjige o raskolu između Istočne i Zapadne crkve, crkvenu dramu. Književnost u Slavoniji 18. stoljeća karakterizira stilski pluralizam, ali i isprelitanje vjerskog, poučnog i prigodnog zbog čega se u radu samo naznačuje njezina genološka slika, jer prije određenijih odgovora treba obaviti stanovite bio-bibliografske predradnje, što je na kraju

teksta potvrđeno i konkretnim primjerom rukopisne propovijedi Petra Dombaja a *Valcovarino* iz 1754. godine.

Ključne riječi: *slavonska dopreporodna književnost, stilski pluralizam, vjerska knjiga, genološka slika, Dombaj*

1.

Prije osnivanja Jugoslavenske akademije (danas Hrvatske) sredinom 19. stoljeća (1866.) i njezinih edicija: *Rad* (1867.), *Starine* (1869.) i *Stari pisci hrvatski* (1869.) bavljenje starom hrvatskom, pa tako i starom slavonskom književnošću sporadično je i nesistematično što potvrđuju i rijetki radovi vezani uz ovo područje (npr. oni Josipa Jakošića¹). Pri tome se kako u onim ranijim tako i u onim kasnijim radovima o hrvatskoj, odnosno o slavonskoj književnosti nezaobilazno govori o sljedećim činjenicama:

- posebnost hrvatske književnosti čini njezina „trojezičnost i tropismenost“ (Hercigonja, 1994), zatim podjela na staru i novu književnost (dopreporodnu i postpreporodnu), kao i njezin regionalizam određen geografskim i povijesnim razlozima te stupanje Slavonije na književnu scenu tek u 18. stoljeću (Brešić, 2004: 9);
- u 18. stoljeću dolazi do pomicanja središta književnog života prema sjeveru zbog čega će se od 19. stoljeća hrvatska književnost u Dalmaciji ponašati kao periferija;
- u kontekstu nacionalne književnosti stara je slavonska književnost² književnost atipičnoga razvoja, jer joj nedostaje medievalna, humanistička i renesansna dionica³;

¹ Jakošićev je latinski rukopis objavio 1899. godine Milivoj Šrepel u Gradi za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. II, str. 116-153, a pod nazivom *Jakošićev spis: Scriptores interamniae*. Tekst *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione anni 1830) – Pisci medurječja ili Savske Panonije sadzvane Slavonija, popisani 1795. godine (s nastavkom do 1830. godine)* na hrvatski je preveo 1988. godine Stjepan Sršan u Reviji, 1, godište 28, str. 63-87.

² Pojam slavonska književnost podrazumijeva sljedeće: „U književnoj historiografiji naziv *slavonska književnost* stekao je relativno ustaljeno značenje: knjige i rukopisi nastali od početka 18. stoljeća do 1855. godine, na području znatno širem nego što ga pokriva današnji pojam Slavonije (*Interamnij* – Međurječje: s istoka omeđeno Dunavom, sa zapada Ilovom, sa sjevera Dravom, s juga Savom). Stoga bi možda najuputnije bilo reći da je slavonska knjiga stvarana na prostoru koji je nekoć obuhvaćala Provincija sv. Ivana Kapistrana, odi-jeljena 1757. od Provincije Bosne Srebrene. Simbolično, otpočinje ona katekizmom *Put nebeski* đakovačkog župnika Ivana Grličića, tiskanim 1707. u Veneciji, a završava smrću Ignjata Alojzija Brlića 1855., kad prestaje izlaziti njegov *Novouređeni ilirski kalendar ili Svetodanik*, čiji je prvi primjerak za 1836. otisnut u Budimu.“ (Tatarin, 2009: 495)

³ „Kad je u Dalmaciji pod utjecajem renesanse počela cvjetati hrvatska umjetna poezija,

- atipičan je razvoj posljedica teškog društvenopolitičkog, gospodarskog i općeg kulturnog stanja u dopreporodnoj Slavoniji u kojoj se još uvijek sanjao *barbarski san*, a kroz *magletinu* se teško probijalo sunce⁴, kako je slikovito opisao stanje u Slavoniji Šime Ljubić, jedan od prvih šestnaest akademika ondašnje Akademije;
- odmah nakon oslobođenja od Turaka ne javljaju se književni tekstovi, jer nije bilo ni onih koji bi ih pisali, kao ni onih koji bi ih čitali⁵;
- autori su pretežno bili crkveni ljudi (franjevci, isusovci, svjetovni svećenici), a rjeđe svjetovnjaci;
- u književnosti je dominirala vjerska knjiga, didaktična⁶, utilitarna⁷ i nadasve prosvjetiteljska: „Vjerski karakter hrvatske književnosti u Slavoniji u prvim decenijima osamnaestoga veka poslije izgona Turaka bio je naravna posljedica osobitih prilika u zemlji: obrazovanih domaćih svjetovnjaka gotovo nije ni bilo, a redovnički i svjetovni kler u prvom

Slavonija pade pod turski igo (1524). Poradi toga nije se renesansa ni taknula Slavonije, a ne dugo nije mogla onamo doći ni bliža struja, izazvana reformacijom, koja je u užoj Hrvatskoj pokrenula književni život i rad oko narodne prosvjete, a susjednim je Slovincima udarila prve temelje književnosti na narodnom jeziku.“ (Drechsler, 1907: 3)

⁴ Stanje u Slavoniji nakon Karlovačkog mira (1699.) i odlaska Turaka Ljubić je slikovito opisao ovim riječima: „Ali se meni čini, da ova zemљa, makar ostala za to doba od tur-skoga kopita neoskrvnjena, nebi se ipak bila nipošto prenula s duševnoga mrtvila, ko što se pomakle nisu ni druge zemlje oko nje ležeće, a uživajuće bar njeku političku slobodu. Do osamnaestoga veka cieli izzok a povećim dielom i siever jošte su mal da ne barbariski san boravili; a drugačije nije ni biti moglo, jer je na tih stranah još sasvim manjkalo onih sriedstava, koja su glavnom polugom i promicalom duševnog razvoja, naime, ne samo nije bilo mira i barem klicanja gospodarstva, nego ni javnih škola a kamo li učenih i književnih zavoda.“ (Ljubić, 1869: 481) Nastojanjem crkvenih ljudi i Marije Terezije situacija se počela mijenjati na bolje: „Tim načinom samo započela se je polovicom XVIII stoljetja malo snebivati magletina, koja je do tada ovu zemljju držala pretisnutu, te sunce bolje budućnosti pomaljati.“ (Ljubić, 1869: 482)

⁵ „Ni poslije oslobođenja još dugo ne javlja se nova književnost, jer nije bilo za nju nikakove priprave ni temelja. Nije bilo ljudi sposobnih za književni rad, a pravo govoreći nije sada još bilo ni potrebe umjetne književnosti. Narod je u Slavoniji trebao još više decenija, da se sabere. Jedan savremenik rekao je za ovo doba, da Slavonac ne razlikuje dobro do zla, da ljude treba tjerati u crkvu, a za djecu graditi škole, da ne izrastu kao divlja životinja. Narod trebalo je dakle sada na slobodi podići od poludivljeg bojnika do prpitomljena čovjeka, kršćanina, a za ovo je dostajala sredovječna nabožna književnost.“ (Drechsler, 1907: 4)

⁶ „Po funkcijama koje je obavljala, tipu čitatelja kojem je bila namijenjena, dominaciji stiha, no ne kao primarno literarnog medija u odnosu na prozu, ta je književnost ponajprije didaktična.“ (Tatarin, 2009: 495)

⁷ „Rad ovih pisaca lako se iscrpe s nekoliko riječi: tu se objašnjavaju istine katoličke vjere, pišu se nedjeljne propovijedi, pokazuje se vjernicima 'put nebeski', tumače se nedjeljna evandjelja, crta se život kojeg sveca. Knjige su nabožno-poučne, pisane stihovima ili prom, ikavštinom, a štampane su uglavnom u Budimu i Pešti, jer u Osijeku još nema tiskare.“ (Drechsler, 1907: 5)

- je redu vrlo težko osjećao, što je narod za turske vlade jako bio zaostao, a vrlo često i zastranio u vjerskom životu.“ (Matić, 1945: 43)
- u njezinoj genološkoj slici prepoznatljiva su i starija *genera* (prenja i moraliteti), ali uz dominaciju naracije u stihu;
 - stilski gledano u književnosti vlada pluralizam⁸ u koji različiti autori ubrajaju različite sastavnice, od baroka, rokokoa, racionalizma, romantizma, sentimentalizma, latinizma do neoklasicizma i pseudoklasicizma.

Hrvatsku književnost 18. stoljeća karakterizira bogatstvo tema i ideja što potvrđuju i ona djela koja nose epitet književnih umjetnina, ali i ona prigodničarskog i književnoznanstvenog karaktera (Bogišić, 1987: 157-158). Književnost ovog vremena, posebice ona nastala u Slavoniji, klasificira se najčešće tematski (dakle bez obzira na rod, vrstu ili žanr), a u novije vrijeme i žanrovska, i to posebice u odnosu na epiku⁹ (Fališevac, 1997a: 61-95). Tematsko razvrstavanje pri tome podrazumijeva: religioznokršćansku tematiku, tekstove s uputama za svakodnevni praktični život, prigodne tekstove, znanstveni rad različitih usmjerenja (Bogišić, 1987: 168-169), što nikako ne zadovoljava temeljito sagledavanje različitosti ove regionalne književnosti. S druge pak strane tipologija samo narativnih vrsta (bez lirike i dramskih tekstova) vrlo je razvedena, jer je književna praksa krajem 18. stoljeća (točnije na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, što podrazumijeva posljednjih dvadesetak godina 18. stoljeća i prvih dvadesetak godina 19. stoljeća¹⁰) bila vrlo bogata upravo u Slavoniji. Njezinu žanrovska strukturu čine epska djela u stihu (povijesno-ratnička epika /tj. ratna stihovana epika, junačke pohvalnice, politička epika, narativna djela u stihu sa suvremenom povijesnom tematikom/, stihovana kronika s religioznom tematikom, stihovane legende i životi svetaca, prosvjetiteljska satира, prigodnica, književne vrste s elementima komike), ali i izrazito svjetovni prozni žanrovi, po čemu „(...) ova regija dobiva stanovitu prednost pred književnom kulturom dubrovačke regije“ (Fališevac, 1997a: 77), a što potvrđuju prijevodi pripovijetke-romana, pričica i anegdota, basni te političke biografije (Fališevac, 1997a: 73-82).

⁸ „Osamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti prošlo je u znaku stilskog pluralizma. Interferirali su zakašnjeni stilovi, oni koji su već odavno ocvali u europskim književnostima, a neki od njih bili su već prošlost i za hrvatsku književnost.“ (Jelčić, 1997: 70)

⁹ Kada Dunja Fališevac piše o književnosti u Slavoniji na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, onda kaže da ona upravo u ovom vremenu „(...) zadobiva vrlo istaknuto mjesto u književnoj kulturi Hrvatske. Niz inovativnih poetoloških osobina, niz novih epskih vrsta i podvrsta, a osobito suvremene i moderne idejne i ideoološke concepcije mogu se, naime, uočiti upravo u ovom segmentu hrvatske epske književnosti.“ (Fališevac, 1997a: 62-63)

¹⁰ O epici upravo u ovom razdoblju u hrvatskoj književnosti piše vrlo iscrpno Dunja Fališevac (Fališevac, 1997a: 61-95; Fališevac, 2003: 79-105).

2.

U hrvatskoj se književnosti 18. stoljeća, pa tako i u slavonskoj pišu djela koja nose obilježja i književnog roda lirskog, i književnog roda epskog, i književnog roda dramskog.

Korpus slavonske osamnaestostoljetne *epske produkcije* potvrđuje uključenost u različite poetološke programe, svjetonazore i ideologije, a mogu se katalogizirati sljedeće njezine sastavnice:

I. epika u stihu (prema istraživanju Dunje Fališevac)¹¹

1. didaktičko-prosvjetiteljski i satirični spjev sa suvremenom tematikom (M. A. Relković, *Satir iliti divji čovik* /1762./; V. Došen, *Aždaja sedmoglava* /1768./; A. T. Blagojević, *Pjesnik putnik* /1771./)

2. povijesni ep, epilij ili spjev sa suvremenom ratničkom tematikom (B. Bošnjak, *Ispisanje rata turskoga pod Josipom cesarom II.* /1792./; J. Pavišević, *Kratkopis poglavitiji događaja sadašnje vojske među Marijom Terezijom kraljicom od Mađarske i Friderikom IV. kraljem od Brandiburske* /1762./; A. Ivanošić, *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* /s. a./, *Pisma od uzetja Turske Gradiške iliti Berbira gada* /s. a. /; Š. Štefanac, *Pisma od Ivana Salkovića silnog viteza i junaka* /1781./; J. Stojanović, *Od slavne regimente gradiške složena u vrime rata turskog godine 1788.*)

3. biblijski i/ili religiozni ep, epilij, spjev i poema (A. Kanižlić, *Sveta Rožalija* /1780./; A. Ivanošić, *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*; A. J. Knezović, *Život sv. Ivana Nepomuka*, *Život sv. Genuveve*, *Život sv. Olive*; A. Turković, *Život sv. Eustahije*; A. Ivanošić, *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnića od Čolke* /1786./)

4. šaljivo-komični ep, epilij, poema i pjesma (A. Ivanošić, *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga*)

5. epske pjesme: poslanice, pohvalne prigodnice, panegirici o slavnim ratnicima i suvremenim ratnim ili drugim važnim društvenim događajima (neke pjesme iz *Fructus auctumnales* M. P. Katančića)

6. stihovana polemika i književna kritika (V. Došen, *Jeka planine koja na pisme satira i tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara* /1767./; A. T. Blagojević, *Pjesnik putnik* /1771./; Đ. Rapić, *Satir obraćen* /1776./).

¹¹ Dunja Fališevac unutar hrvatske epske produkcije u stihu 18. stoljeća prema tematiki razlikuje 19 zasebnih skupina, a u slavonskoj se ostvaruje njih šest (Fališevac, 2003: 82-83).

II. prozna djela (prema istraživanju Dunje Fališevac)¹²

1. kronike, pučki kalendarji, zbirke različitih štiva na hrvatskom jeziku (urednici pučkih kalendara: M. Lanosović, E. Pavić)

2. hagiografska proza, katekizmi, propovijedi (I. Grličić, *Put nebeski* /1707./; A. Kanižlić, *Obilato duhovno mliko.* /1754./, *Mala i svakomu potribna bogoslovica* /1766./; B. Leaković, *Govorenja za sve nedilje godišnje na službu pripovidaoca, a na korist slišaoca* /1795./ i brojni drugi autori)

3. basna (M. A. Relković prevodi Ezopove, Fedrove i Pilpajeve basne, ali su ostale u rukopisu)

4. prosvjetiteljska kraća proza (M. A. Relković)

5. biografija i autobiografija (A. Tomiković)

6. prijevodi fikcionalne proze (A. T. Blagojević, *Kinki, nikoji kokinkinezijanski događaji* /1768./)

7. latinska proza, memoari, govorci, poslanice, pisma, rasprave, biografije, historiografija (svjetovna i crkvena), književna historiografija, poetika, estetika, filozofija (M. P. Katančić, *De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus* /1817./).

Slavonska epska djela 18. stoljeća ne postižu visoke estetske dosege, ali im ipak pripada značajno mjesto u povijesti nacionalne književnosti, jer je hrvatska „(...) epika 18. stoljeća u poetološkom pogledu ostvarila onu puninu po kojoj se književnost 18. stoljeća određuje kao pluralistička, kompleksna, a u idejnem pogledu – u jednom dijelu korpusa – inovatorska i moderna.“ (Fališevac, 2003: 86)

*

Isto se ne bi moglo tvrditi i za onodobnu *lirsку književnu produkciju* koja je i svojim stilom, i svojim izborom stiha kao i izborom diktacije još uvek bila snažno vezana uz barokne ili srednjovjekovne poetološke modele (a dubrovačka latinska lirika uz programe akademskog klasicizma). U Slavoniji 18. stoljeća pisci su svoje neprosvijećeno i nepismeno čitateljstvo, tzv. „prosti svjet“ (Matić, 1945: 48), morali najprije zainteresirati za sadržaje koje su nudili u svojim knjigama. Prihvatljivim se pokazao katekizamski dijaloški model izlaganja i tumačenja grade, zatim su i ukomponirane pripovijesti činile vjersko štivo življim i prohodnjim, a građa prezentirana stihom i napjevima činila ju je privlačnijom i pamtljivijom: „Pjevanje je imalo od pamтивика već veliko značenje u vjerskom životu, pa je posve razumljivo, da je i u Slavoniji već

¹² Dunja Fališevac u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća navodi prema tematiki osam zasebnih skupina proznih djela, a u slavonskoj je književnosti potvrđeno njih sedam (Fališevac, 2003: 84).

od prvih početaka nastojanja oko vjerske prosvjete uz katekizme njegovana pučka crkvena pjesma: kršćanski je nauk bio namjenjen razumnome shvaćanju, dok je pjesma govorila srdcu, a to je i u mladeži i u starijega sveta, osobito neobrazovanoga, lakši i sigurniji put do uspjeha.“ (Matić, 1945: 49) Potvrđuje to anonimno tiskana *Knižica molitvena* (Trnava 1724.), Mulihove *Bogoljubne pisme* (Trnava 1736.), a najljepšu je zbirku duhovnih pjesama u slavonskoj književnosti 18. stoljeća ostavio, kaže Tomo Matić, isusovac Anton Kanižlić.

Pri tome je pojam originalnosti shvaćen nešto slobodnije i na tragu razumjevanja funkciranja pučke književnosti, koja se na razini teksta razlikuje od pisane (visoke, elitne) umjetničke, jer se drugačije odnosi prema drugim književnim tekstovima ili, šire uzeto, prema tradiciji, ali i prema ulozi estetskih elemenata u tekstu. Prvi razlikovni element (odnos teksta prema drugim književnim tekstovima, odnosno prema tradiciji) govori o pučkoj književnosti kao o onoj kojoj nije do originalnosti i inovativnosti (sadržaja, stila, kompozicije, stiha, itd.), odnosno o visokoj literaturi kao o onoj koja teži individualnosti. O drugom razlikovnom elementu između pučke i pisane umjetničke književnosti (uloga estetskih elemenata u tekstu) Pavao Pavličić kaže: „U 'visokoj' literaturi estetski su elementi svrha, a u pučkoj sredstvo“. (Pavličić, 1991: 87) Umjetnička književnost, barem načelno, nema nikakve svrhe izvan sebe same; pučka književnost ne poznaje estetski doživljaj kao svrhu, jer je uvijek u pitanju neki praktičan cilj, neka korist. Djelo pučke književnosti ima za svrhu poučiti, informirati o svjetovnim ili religijskim stvarima, pri čemu, ali ne tako često, didaktičnost i utilitarnost mogu biti zasjenjeni i estetskom funkcijom teksta (npr. kod Kanižlića dotjeranim baroknim ornatusom, pojmom *carmina figuratae*, kod Mecića postupkom *versus concordantes*, kod Lipovčića akrostihom, itd.)

Da se djelo pučke književnosti prema drugim djelima odnosi kao prema nekom općem dobru (Pavličić, 1991: 87), potvrđuje, na primjer, Jaićeva crkvena pjesmarica *Vinac boljubnih pisamah* (1827.), taj “pučki književno-nabožni bestseler 19. stoljeća” (Zečević, 1988: 7)¹³ u koji su uključeni i Kanižlićevi i Mulihovi tekstovi (v. Šundalić, 1997: 417-455), dakle tekstovi pisaca koji su i sami prije Jaića u svoje molitvenike, pjesmarice i katekizme unosili i tekstove iz drugih knjiga, preradujući ih pri tome ili ne: „Prema tome je Kanižlić – i ne uzimajući u obzir, da li je i koliko je pridonio novih pjesama – već samim preradivanjem i konačnom redakcijom starijih pjesama snažno zahvatio u razvitak pučke crkvene pjesme u Slavoniji.“ (Matić, 1945: 50)

¹³ Jaićev *Vinac bogoljubnih pisama* doživio je od prvog izdanja iz 1827. do 1995. godine 25 izdanja (Hoško, 1996: 7).

Kako je *lirika* vrlo „rastezljiv pojam“ (Kravar, 1992: 198), katalog *njezinih pojavnih oblika* u slavonskoj književnosti 18. stoljeća ne može biti jednoznačan i konačan, ali se ipak može govoriti o sljedećim sastavnicama:

1. liturgijska lirika pisana u retoričko-poetičkome smislu u duhu *stile acuto* i sa statusom „potonuloga kulturnog dobra“¹⁴ (misli se na pjesme Antuna Kanižlića razasute po njegovim molitvenicima, od kojih neka budu spomenuti: *Bogoljupstvo na poštenje s. Franješka Saverije* /Trnava 1759./, *Utočište Blaženoj Divici Mariji* /Mneci 1759./, *Primogući i srce nadvladajući uzroci* /Zagreb 1760./, *Mala i svakomu potribna bogoslovica* /Trnava 1773./ koja je žanrovske gledano istovremeno i katekizam, i molitvenik, i pjesmarica).
2. prosvjetiteljska i racionalistička lirika (započinje Relkovićevim *Satiron* /1762./, po kojem je on „prvi slavonski realist prije realizma“ /Bozner, 1987: 114/, a zaključuje ju knjiga Relkovićeva sina Josipa *Kućnik* /1796./, kako piše Kravar /Kravar, 1992: 197/).
3. pjesme klasicističke struje (Franjo Sebastijanović, *Poemata, sparsim antae edita, amicae memoriae caussa collecta recusaque* /1805./, Matija Petar Katančić, *Fructus auctumnales* /1791./ u koje autor unosi antičku književnu topiku, klasične bogove, muze i nimfe, grčko-rimske lirske oblike, kvantitativnu metriku¹⁵).

Pri pokušaju katalogiziranja pojavnih oblika slavonske književnosti 18. stoljeća unutar književnog roda lirike u navedeni stilski pluralizam trebalo bi kao kriterije ukomponirati još najmanje dva čimbenika, tematiku (rat i druge pojavnosti svakodnevnja) i situacijsku deteminiranost pjesništva (prigodnost), što potvrđuje utemeljenim razmišljanje R. Bogišića koji kaže da „Kvaliteti pojedinih kategorija o kojima je ovdje bilo riječi (misli se na: religioznokršćansku tematiku, tekstove s uputama za svakodnevni praktični život, prigodne tekstove, znanstvene radove različitih usmjerenja, op. Z.Š.) međusobno se isprepliću i zadiru jedan u drugi. Tako se u književnoj praksi Slavonije 18. stoljeća kvaliteti religioznog, poučnog i prigodnog samo uvjetno mogu odvojiti i napose promatrati. U slavonskoj književnoj praksi 18. stoljeća ova tri aspekta

¹⁴ U hrvatsku je znanost o književnosti pojam „potonuloga kulturnog dobra“ unio Zoran Kravar (v. Kravar, 1987) odredivši ga sljedećim riječima: „Pojam 'potonuloga kulturnog dobra' preuzimljem iz etnološke literature dvadesetih godina, a njime označujem slučajeve povezivanja baroka – kao književne mode izvorno afirmirane u višim slojevima europske književnosti 17. stoljeća – s književnim djelima pretežno subliterarnoga nivoa i utilitarnoga karaktera.“ (Kravar, 1992: 196)

¹⁵ V. Fališevac, Dunja, 2007. *Jesenski plodovi* M. P. Katančića između klasicizma i predromantizma, u: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Drugo, prošireno izdanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 289.-298.

i odnosa redovito se dopunjaju i uvjetuju." (Bogišić, 1987: 169) Pri tome su vrijednosni sudovi rijetko superlativni, jer interpretacije književnih predložaka često zaključuju rečenice tipa „(...) stih mu je hrapav, a pripovijedanje suho i jednolično“ (Matić, 1945: 90) ili „(...) ostao je do kraja života prigodničar i ništa više“ (Matić, 1945: 95).

*

Kako se za lirsku književnu produkciju 18. stoljeća nije moglo reći da je moderna tako se ni za onu *dramsku* ne bi moglo reći da je inovativna i moderna (idejno, politički, društveno). Ona je, uglavnom, neoriginalna i tradicionalna, a kao rijetke se vrijedne iznimke spominju tek dubrovačke frančezarije i kajkavska klasicističko-prosvjetiteljska građanska komedija (Fališevac, 2003: 85). U žanrovskom repertoaru hrvatske osamnaestostoljetne književnosti izdvajaju se:

- „frančezarije“, odnosno prijevodi/adaptacije francuskih djela, posebice Molièrea, jer se u stoljeću sveopćeg utjecaja Francuske na Europu osjeća njezin snažan utjecaj i u kulturnom životu Dubrovnika (bilo je poželjno govoriti francuski jezik, čitati francuske knjige i periodične publikacije, pratiti francusku modu, živjeti na francuski način). Dubrovačkim je miljenikom postao Molière (1622.-1673.), što potvrđuje i podatak da su od njegove 34 komedije u dubrovački prostor i vrijeme prenesene, "podubrovčene" (Bogišić, 1974: 352) čak 23¹⁶ (Deanović, 1972: 10; 1973), i to ponajbolja komediografova djela (Batušić, 1978:

¹⁶ Rafo Bogišić govori o 24 prevedene Molièreove komedije u Dubrovniku (Bogišić, 1974: 351), što je vjerojatno na tragu sljedećih Deanovićevih misli: „Sudeći po sačuvanim rukopisima, koji su svi mlađi prijepisi, taj se fenomen Molièreova teatra u Dubrovniku sastoji u tome da su u toku od nekoliko godina ili decenija prve polovice 18. vijeka od 34 Molièreova komada Dubrovčani preveli 23, dakle više od dvije trećine. Nijesu preveli one njegove komedije kojih sujeti nijesu odgovarali domaćim prilikama i kojih bi komičnost zato u nas promašila (npr. *Les précieuses ridicules*). Osim toga sačuvao se iz tog vremena još jedan prozni tekst komedije u mjesnom dijalektu *Andro Stitikeca*, koja je kontaminacija triju Molièreovih komedija. Imamo dakle danas ukupno 24 preradbe komedija toga autora gotovo iz istog doba.“ (Deanović, 1972: 10)

U odnosu na *Andru Stitikecu* zna se da nije riječ o samostalnu prijevodu određenoga predloška, nego da je riječ o kontaminaciji triju Molièreovih komedija: *Škrca*, *Umišljena bolesnika* i *Ženidbe na silu*.

- 161)¹⁷. Adaptacije¹⁸ su ovih "frančezarija"¹⁹, uglavnom, vršene u prozi (s izuzetkom *Psyche*)²⁰, i to direktno s originala²¹.
- „talijanarije“, odnosno prijevodi nekih djela talijanskih autora, a pod utjecajem gostujućih družina iz Italije, kao što je na primjer Gledevičev prijevod mletačke melodrame A. Zena *I Rivali generosi (Belisario)* ili Sorkočevičev prijevod Metastasijevih melodrama (*Demetrio, Didone, Minteo*).
 - domaća autorska drama u Dubrovniku čiji su autori bili: Ferdinand Putica (*Ciarlatano in motto*), Marko Bruerević (*Vjera iznenada*), Vlaho Stulli/Stullić (*Kate Kapuralica*).
 - školska drama u sjevernoj Hrvatskoj na latinskom i hrvatskom jeziku s, uglavnom, biblijskim temama, prijevodnog ili preradbenog karaktera (prevode se ili adaptiraju djela Charlesa de la Ruea, Molièrea, Goldonija, Kotzebuea, Ifflanda).

U Slavoniji 18. stoljeća dramska književna produkcija izgleda nešto drugačije, a određena je primarno svojom povezanošću s crkvom i njezinim nastojanjem oko vjerskog odgoja (Matić, 1945: 104). Stoga se u literaturi govori o sljedećim pojavnim oblicima:

¹⁷ „Najnovije analize Molièreova opusa u velike komedije ubrajam Učene žene, Tartuffea i Mizantropa, pri čemu ovi naslovi visoku cijenu zaslужuju poštivanjem klasicističkih pravila: dakle, pisane su stihom i komponirane u 5 činova. Dopushteno je još u njih ubrojiti Školu za žene, premda ne slijedi pravila u cijelosti, te Dom Juana, iako pisanoga u prozi.“ (Pavlović, 2005: 65)

¹⁸ „U prvoj polovini 18. stoljeća u Dubrovniku su prevedene ili prerađene čak 23 Molièreove komedije, pri čemu su dramske radnje u najvećem broju adaptacija premještene u dubrovačku sredinu, a Molièreovi likovi pretvoreni u našljence raznih socijalnih statusa i tipično našijenskih mentaliteta.“ (Fališevac, 2001: 63-64)

¹⁹ Pojam *frančezarije* kod različitih autora podrazumijeva različite sadržaje, pa se tako pod tim pojmom podrazumijevaju prerađbe Molièreovih komedija u Dubrovniku: „Te 'frančezarije', kako su ih Dubrovčani nazivali, s jedne strane su dokaz da je Dubrovnik i tada bio u izravnom kontaktu s Evropom, a s druge, i u njima je odražena dubrovačka svakidašnjica onoga vremena.“ (Fotez, 1967: 18)

Međutim, ovaj pojam može biti shvaćen i šire i kao takav podrazumijevati sklonost prema francuskoj kulturi: „Na tom tragu najuspjelija je odredba *Hrvatske opće enciklopedije* koja frančezarije tumači kao *naziv kojim se u Dubrovniku potkraj XVII. i u prvoj polovini XVIII. st. obilježavali svi znakovi preuzimanja francuske kulture, među ostalim i skupina prerađbi Molièreovih tekstova za dubrovačku pozornicu, pa se u potonjoj namjeni ustalo do danas.“ (Pavlović, 2005: 62)*

²⁰ „Dok je Molière stvarao svojim bogatim književnim jezikom (od ovih je komedija 10 u stihovima, a 13 u prozi), dotele su naše prerađbe, vidjeli smo, osim jedne, *Psike*, sve pisane dubrovačkim živim dijalektom i u prozi.“ (Deanović, 1972: 22)

²¹ Nada Beritić iznosi mišljenje „(...) da su se dubrovački prevodioci Molièrea doista poslužili francuskim izvornikom, a ne talijanskim prijevodom.“ (Beritić, 1965: 251)

1. isusovačka crkvena drama i recitacije (prikazivana je *Muka*, tj. *Tragedia hebdomadis sanctae* /1734./, zatim požeški isusovci gimnazijalci odjeveni u andele, *angelici genii*, na Brašančevo bi recitirali pjesme).
2. školska drama isusovačkih gimnazijalaca (izvodi se na latinskom, kazališne su predstave ponekad mogle biti i komedije i tragedije, i koje su kao novum bile dobro primljene kod gledateljstva. Latinskom se jeziku kasnije pridružio i hrvatski i njemački, a na sceni su se mogle gledati i preradbe francuskih dramatičara: Corneilla, Racine, Molière, Voltairea.).
3. franjevačka školska drama (đaci franjevci su prikazali *Tragoedia latina de S. Margarita de Cortona* 1775. godine s umetnutim njemačkim i hrvatskim interludijima, zatim Ivan Velikanović izdaje na hrvatskom jeziku tri drame prema talijanskim predlošcima: *Prikazanje raspuštenje kćeri* /1780./, *Svetu Suzanu* /1783./, *Svetu Teresiju divicu* /1803./, a Aleksandar Tomiković dramu *Josip poznan od svoje braće* /1791./, odnosno riječ je oslobođnom prijevodu Metastasijeva oratorija *Guiseppे riconosciuto*, zbog čega T. Matić zaključuje „(...) da uobće početcima hrvatske franjevačke duhovne drame u Slavoniji valja tražiti vrelo u talijanskoj književnosti“ /Matić, 1945: 111/. Svemu treba pribrojati i *Judit, victrix Holofernis*, dramu koja se prikazivala oko 1770. godine s intermedijima sastavljenim u stilu komedije *dell'arte* /Columbina/ i njemačke lakrdije /Hanswurst/.)
4. predstave njemačkih putujućih kazališnih družina.²²
5. Iako dramska književna produkcija u Slavoniji 18. stoljeća nije bila ni razvedena ni esteski dotjerana, ipak je pokazala stanovito uključivanje u književne tijekove onoga doba, što je bio pozitivan pomak.

3.

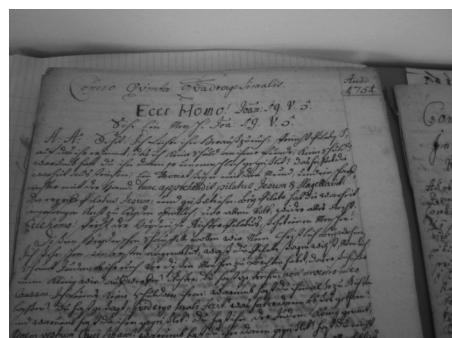
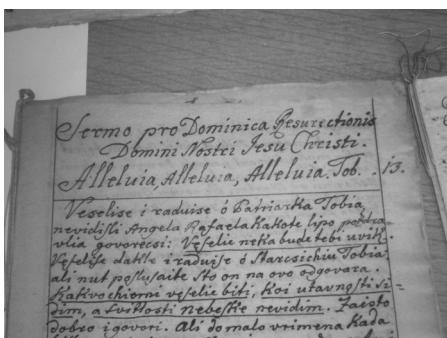
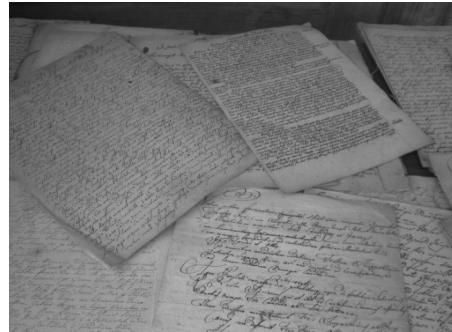
Pojam *vjerska knjiga* (T. Matić) odnosno *vjerska književnost* (K. Georgijević) u radovima različitih autora ima različite inačice, kao što su na primjer: *crkvena literatura* (J. Forko), *religiozno-moralna književnost* (B. Vodnik), *vjerskopoučni rad* (M. Kombol), *vjersko i moralno poučavanje seljaka i građanina* (S. Ježić), *pobožna književnost* (R. Bogišić), *nabožno-poučna književnost* (M. Kombol - S. P. Novak), *vjerski pisci* (A. Bilić), itd. O njoj se u

²² „Osim đačkih školskih prikazivanja inače vrlo malo znamo u to doba o kazališnim predstavama u Slavoniji. Častnici vojničkih posada u slavonskim gradovima (u Osieku, Zemunu, a i drugdje) imali su uređene kazališne dvorane, u kojima su se priređivale njemačke predstave, jamačno od diletanata, a možebiti su se već i tada zaletjele amo gdjekad također putničke glumačke družine.“ (Matić, 1945: 113)

hrvatskoj znanosti o književnosti govori kao o subsistemu koji grade tekstovi različitih generičkih obilježja, a što pojednostavljeno izgleda ovako: „(...) i slavonska se religiozna literatura, slično kajkavskoj, dijeli na liturgijsku liriku, dulje pjesme djelomično ili u cjelini alegoričkoga karaktera i različita *genera* moralno-poučne proze.“ (Kravar, 1992: 199) Navedeni se književni subsistem može i detaljnije opisati te se može reći da ga u 18. stoljeću u Slavoniji čine pored već spomenute liturgijske lirike i duljih pjesama djelomično ili u cjelini alegoričkog karaktera i: molitvenici, katekizmi, životi svetaca i svetica, zbirke propovijedi, tumačenja evanđelja, lekcionari, pučka crkvena pjesma i pučke knjižice, prijevodi iz crkvenih otaca i prijevod Biblije, odnosno djela u kojima se jasno prezentira kršćanski svjetonazor, religiozna tematika i religiozno-moralna funkcija (Kravar, 1992). Njihovo uključivanje u povijest nacionalne književnosti tek predstoji, jer tek treba odraditi početne bio-bibliografske dijonice, a prije njih i prva čitanja u smislu sakupljanja građe. O ovom je zadatku hrvatske književne historiografije razmišljaо još 1887. godine i Josip Forko zapisavši: „Naravno da bi tu trebalo ponajprije sakupiti sva tiskana djela te struke (propovijedi – op. Z.Š.), a rukopise tiskom izdati, (...). Tako bi se oteli zaboravnosti mnogi znameniti naši stariji radnici na polju crkvenog govorništva, (...)“ (Forko, 1887: 37) Da su i danas Forkove misli aktualne, svjedoče na primjer osamnaestoljetne propovijedi koje i danas, nakon tristo i nešto više godina, čekaju svog strpljivog čitatelja i svoju prvu tiskanu inačicu. Da je riječ o nezanemarivoj baštini, rječitije od riječi govore sljedeće fotografije na kojima se nalazi samo dio nekatalogizirane rukopisne propovjedničke građe (v. *Prilog I.*).

Prilog I.

Rukopisne propovijedi u knjižnici Franjevačkog samostana
Svetog križa u osječkoj Tvrđi

Da bi trebalo poraditi na sređivanju i objavljivanju starih tekstova podjeća i F. E. Hoško: „Pisana ostavština hrvatskih franjevaca nije sva objavljena, a nemaju ni sva jednaku važnost.“

(<http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko>; posjet: 7. 2. 2013.) Iako istraživanje vjerske knjige tek predstoji, ipak neki pomaci postoje pa se na temelju specijalistički usmjerenih radova i istraživanja mogu pribaviti i neki konkretni podatci. Tako su već danas dostupne informacije koje kažu da je na hrvatskom jeziku predilirskoga vremena napisano oko 120 molitvenika, među kojima su i oni Stjepana Adžića²³ (Šundalić, 2003: 47), a da je tijekom 19. stoljeća tiskano i oko 50 novih naslova (Sertić, 1943; Dugalić, 1989; Kolarić, 1996.). Isto tako postoje podatci i o tiskanim katekizmima koji često imaju ponovljena ili dopunjena izdanja i čiji broj prelazi preko stotinu naslova (Hoško, 1985). U novije se vrijeme posebna pozornost posvećuje iščitavanju i istraživanju propovjedničkoga žanra (Mihanović-Salopek, 2006).

Započeti se posao treba nastaviti i pri tome ne izgubiti iz vida činjenicu da pojavnje oblike tzv. visoke/elite književnosti prati i postojanje različitih oblika vjerske književnosti, da granica među njima nije strogo povučena, jer interakcija u oba smjera nije isključena²⁴. Zbog ispreplitanja vjerskog, poučnog i prigodnog u slavonskoj osamaestostoljetnoj književnosti njezino je genološko katalogiziranje još uvijek otvoreno pitanje hrvatske znanosti o književnosti.

4.

Na kraju ovoga rada kao skroman prilog nastavku započeta posla „brisanja prašine“ s baštinjene vjerske knjige koja se ne bi smjela prepustiti nepovratnom propadanju donosi se preslik jedne rukopisne propovijedi fra Petra „a Valcovarino“ iz 1754. godine s usporednom transkripcijom (v. *Prilog 2*).

Na pitanje - tko je *P. Petro á Valcovarino* - odgovor nije jednostavan, jer ga povijesti stare hrvatske književnosti ne poznaju. Na temelju sačuvanih ruko-

²³ Ovdje se posebice misli na njegovu *Abekavicu illyricsku* (1779.) koja se žanrovske ne može jednoznačno odrediti kao abecevica, kako sugerira sam naslov djela, jer sadrži i molitvenički i katakizamski dio.

²⁴ O interakciji kanonizirane literature i subliterature govori i A. Flaker kada se bavi pojmom funkcije književnog teksta: "Posebno mjesto pripada *književnosti u funkciji zabavljanja (ludistička funkcija)*, kojom se redovito odlikuju djela što ih svrstavamo u trivijalnu književnost ili u subliteraturu, ali koja u književnopovijesnom procesu stoje u stanovitom suodnosu s književnim formacijama, pa su ruski formalisti (Šklovski) došli čak do zaključka da se novi oblici pojavljuju upravo kao rezultat interakcije tzv. kanoniziranih oblika i subliterature." (Flaker, 1976: 43)

pisnih propovijedi u knjižnici Franjevačkog samostana Svetog križa u osječkoj Tvrdi može se usporedivanjem rukopisa zaključiti da se *P. Petro á Valcovarino* potpisivao između ostaloga i kao *P. Petro Dombay á Valcovarino*, odnosno kao *P. Petro á Valcovarino de Dombai*. O Petru Dombaju iz Vukovara piše Josip Forko u svojim *Crticama* i pretpostavlja da se rodio početkom 18. stoljeća, a umro oko 1780. godine. Poznata mu je rukopisna Dombajeva *Knjiga od različitih trava, prahova, pilula, melema, vina, balzama, dryja, različitih živina, stvari potajnih, bolesti različitih, svakojakih rana i voda, složena i skupljena iz različitih knjiga taljanskih i u jezik ilirički obraćena i na svitlost dana za korist naših* po o. P. Petru Dombaj iz Vukovara g. 1763. (Forko, 1887: 37) Forko donosi i podatak da se autor na kraju prvoga dijela knjige potpisao i kao **Sabovljević**, što nije podudarno s podcima koji se mogu pronaći kod, na primjer, F. E. Hoška i R. Skenderovića. Tako na primjer u tekstu *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* Hoško donosi naprije povjesni pregled Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, zatim opisuje područja djelatnosti hrvatskih franjevaca (pastoral, školstvo i odgoj, književna i znanstvena djelatnost), a u okviru karitativne djelatnosti spominje i franjevca Petra Dombaja-**Saboljevića** (a ne Sabovljevića, kako piše Forko) koji je bio i apotekar svećenik: „Pravilo franjevačkog Reda donosi ovu odredbu o bolesnicima: 'Ako tko od braće oboli, dužna su ga ostala braća dvoriti, kako bi željela da se njih dvori' (1). Ta je odredba, kao i običaj prvih franjevaca da rade u bolnicama, potakla braću da se bave medicinskom službom. I franjevci su se na području današnje Hrvatske provincije bavili medicinom i farmacijom. Jedni su bili bolničari, drugi ljekarnici, treći ranarnici ili kirurzi. Od 16. st. dalje medicinske službe bile su dopuštene samo samostanskoj braći, a ne i svećenicima. Ipak je bilo apotekara svećenika: Petar Dumbaj²⁵-Saboljević, Vuk Fraudendist, Ivan Gartner. Franjevci kirurzi i bolničari pružali su svoje usluge i građanima, premda su prvenstveno bili određeni za službu bolesnim redovnicima. (...) Samostanski su bolničari svoje znanje upotpunjavali, što nam svjedoče u samostanskim knjižnicama sačuvane medicinske knjige i medicinske upute za široke narodne slojeve. Petar Dumbaj-Saboljević iz Vukovara, ostavio je u rukopisu djelo napisano 1763. 'Knjiga od različitih trava, prava, pilula, melema, vina, balzama, dryja, različitih živina, stvari potajnih, bolesti različitih i svakojakih rana i voda'. ”²⁶

²⁵ Ovdje je, vjerojatno, riječ o pogrešci, jer u nastavku teksta Hoško govori o Petru Dombaj-Saboljeviću.

²⁶ Tekst Hoško, Emanule, *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* preuzet je sa stranice <http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko> (posjet: 6. 2. 2013.)

U istom ga kontekstu i pod istim imenom spominje i R. Skenderović: „Franjevački i isusovački redovnici bili su u mnogim krajevima ne samo apotekari, nego često i jedini liječnici. Tako je, primjerice, u Vukovaru kao liječnik djelovao poznati franjevac Petar Dombaj Saboljević, koji je 1763. godine ostavio rukopis o narodnoj medicini.“²⁷

Godina rođenja Petra Dombaja može se odrediti prema podatku koji je zapisan u *Nekrologiju Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* (Rijeka-Trsat, 1998, str. 163.) u kojem stoji da je „o. Petar Sabovljević, duhovnik“ umro u Vukovaru 29. 5. 1781. godine u 60. godini života, što znači da je rođen 1721. godine. Navedenom se mogu dodati i podaci zapisani u *Kronici Franjevačkog samostana u Brodu na Savi, I (1706-1787)* (Slavonski Brod, 1995.) u kojoj se spominje *Sabolević* i *Saboljević Petar* koji je 1744. godine bio student filozofije u Brodu (str. 103.) i za kojega se kaže da je na kapitularnoj skupštini fra Filipa Penića u Našicama (21. kolovoza 1757.) kao „velečasni otac Petar Sabovljević“ izabran za propovjednika u Brodu (str. 149.).²⁸

U literaturi se, dakle, Dombaj spominje kao apotekar svećenik, a rjeđe i kao propovjednik, iako se samo u knjižnici Franjevačkog samostana Svetog križa u Osijeku nalazi nekoliko latinskih naslovnih rukopisnih propovijedi (npr. za godinu 1754., 1756., 1758., 1760., 1761., 1762.) koje su bile izgovorene na hrvatskom jeziku u: Vukovaru, Cerniku, Osijeku.

Dombajeva propovijed koja se ovdje po prvi puta pojavljuje i u svojoj tiskanoj inačici ima također latinski naslov:

Pro festo visitationis Beatae Marie Virginis, | Facta et dicto Carlovicija a P. | Petro de Alcantara, a | Valcovarino | Anno Dni | 1754. | Die. 2. |.

Propovijed je izgovorena je 1754. godine u Srijemskim Karlovcima; broji 10 nepaginiranih stranica s ispisanimi oko četrdeset redaka po stranici i uz napomenu da se na 5., 6. i 7. stranici pojavljuju kustode kao starinski način označivanja stranica. Na prvoj je stranici izvan redaka naslova dva puta napisano „Fala Bogu“ što bi se moglo razumjeti i kao komentar dobro obavljenog posla, odnosno dobro, uspješno održane propovijedi povodom

²⁷ Tekst Skenderović, Robert, *Zdravstvene reforme Marije Terezije u Slavonskom provincijalu i Generale Normativus Sanitatis iz 1770.* preuzet je sa stranice https://www.google.hr/#hl=hr&tbo=d&output=search&scclient=psy-ab&q=Petar+Dombaj%2C+18.+stolje%C4%87e&oq=pet&gs_l=hp.1.0.35139j013.54783.55499.0.57903.3.3.0.0.0.0.170.417.0j3.3.0...0.0...1c.1.2.hp.VgLavBffew4&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf.&bvm=bv.41934586,d.Yms&fp=fddbf33ecc6cfdb&biw=1049&bih=584 (posjet: 7. 2. 2013.)

²⁸ Za navedene podatke zahvaljujem se gospodinu Mati Batoroviću.

pohodenja Blažene Djevice Marije njezine rođakinje Elizabete (blagdan se slavi 31. svibnja).²⁹

U nastavku se rada donosi usporedno preslik izvornika i njegova transkribirana inačica, a interpretacija same propovijedi ostaje kao zadaća za neki drugi rad. Dombajev je slovopis čitan na sljedeći način:

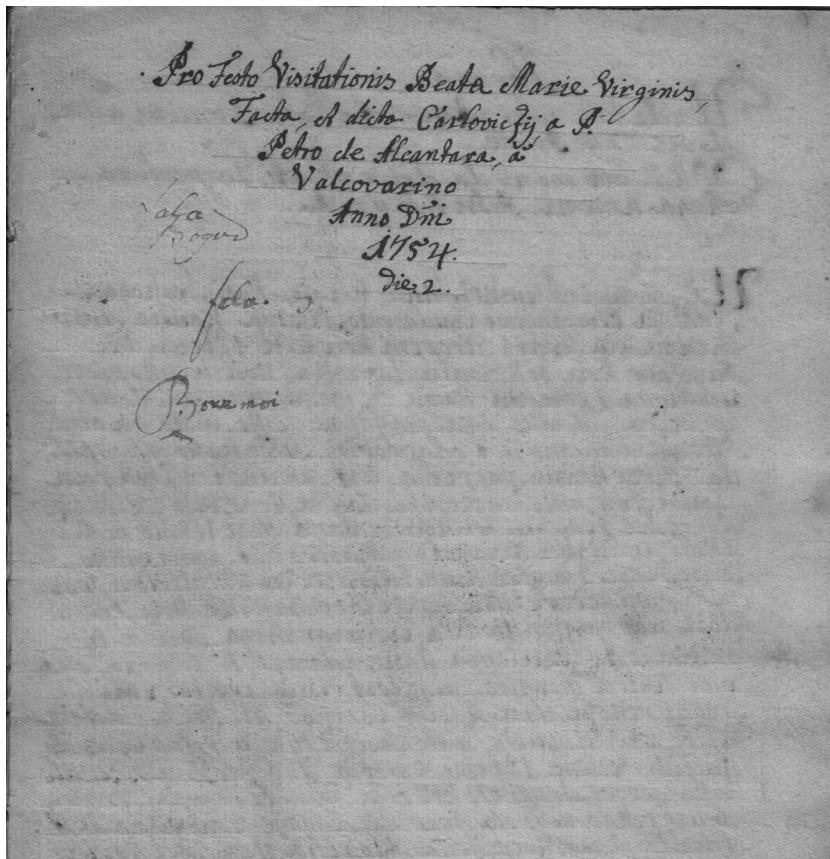
a – a	: atenskoi (atenskoj)	m – m	: pogledom (pogledom)
b – b	: buduchi (budući)	n – n	: nacsin (način)
c – c	: officiu (ofici[j]u)	nj – nij	: snanija (znanja)
- cz	: Sunczu (suncu)	-gnij	: naimagnija (najmanja)
č – cs	: csovicsansko (čovičansko)	o – o	: odgovoriti (odgovoriti)
ć – ch	: naivecha (najveća)	p – p	: kripost (kripost)
d – d	: iedan (jedan)	r – r	: rekoſe (rekoše)
đ – g	: izmegu (između)	s – s	: skuli (skuli)
e – e	: govore (govore)	- ſ	: ſercze (srce)
f – f	: fali (fali)	š – s	: tesko (teško)
- ff	: officiu (ofici[j]u)	- ss	: tessko (teško)
g – g	: mlogo (mlogo)	- ſs	: odgovoriſe (odgovoriše)
h – h	: pohodiſ (pohodiš)	- x	: duxo (dušo)
i – i	: ponisan (ponizan)	- sc	: utočiscte (utočište)
- ij	: Sijna (sina)	t – t	: sveti (sveti)
j – j	: najmagnija (najmanja)	u – u	: usrok (uzrok)
- i	: ia (ja)	v – v	: ovi (ovi)
k – k	: veliko (veliko)	z – z	: zlo (zlo)
l – l	: promislis (promisliš)	- ſ	: ſaiedno (zajedno)
ll	: illi (ili)	- s	: sasto (zašto)
lj – glij	: Zemgliju (Zemlju)	ž – x	: xeli (želi)
- lij	: lijudi (ljudi)		

²⁹ „Pohodenje Blažene Djevice Marije je katolički blagdan koji se obilježava 31. svibnja u spomen pohoda Djevice Marije svojoj rođakinji Elizabeti.

Prema Novom zavjetu Marija je dva mjeseca nakon bezgrešnog začeća pohodila svoju trudnu rođakinju Elizabetu, koju je Bog u dubokoj starosti blagoslovio potomkom. Elizabeta i njen muž Zaharija dobili su sina Ivana, koji je krstio Isusa u rijeci Jordan i koji je skončao život kao mučenik odrubljene glave.

Djevica Marija krenula je u posjet iz svoga grada Nazareta u Elizabetino selo Ain Karim, nedaleko Jeruzalema. Put je bio oko 140 km dug, za što je trebalo pet dana pješačenja. Djevica Marija bila je siromašna pa nije mogla drugačije putovati. Nakon pet dana, Marija je konačno došla i pozdravila Elizabetu. Čim je Elizabeta čula Djesticu Mariju, zaigralo joj je dijete u utrobi. Osim što je to bio susret Djevice Marije i Elizabete, bio je i prvi susret Isusa i Ivana Krstiteljam, koje su trudnice nosile. Elizabeta se napunila Duha Svetoga i izjavila: "Blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe tvoje! (Lk 1, 42)." Taj Elizabetin zaziv postao je sastavni dio molitve 'Zdravo Marijo!'."

(http://hr.wikipedia.org/wiki/Pohodenje_Blažene_Djevice_Marije – posjet 6. 2. 2013.)

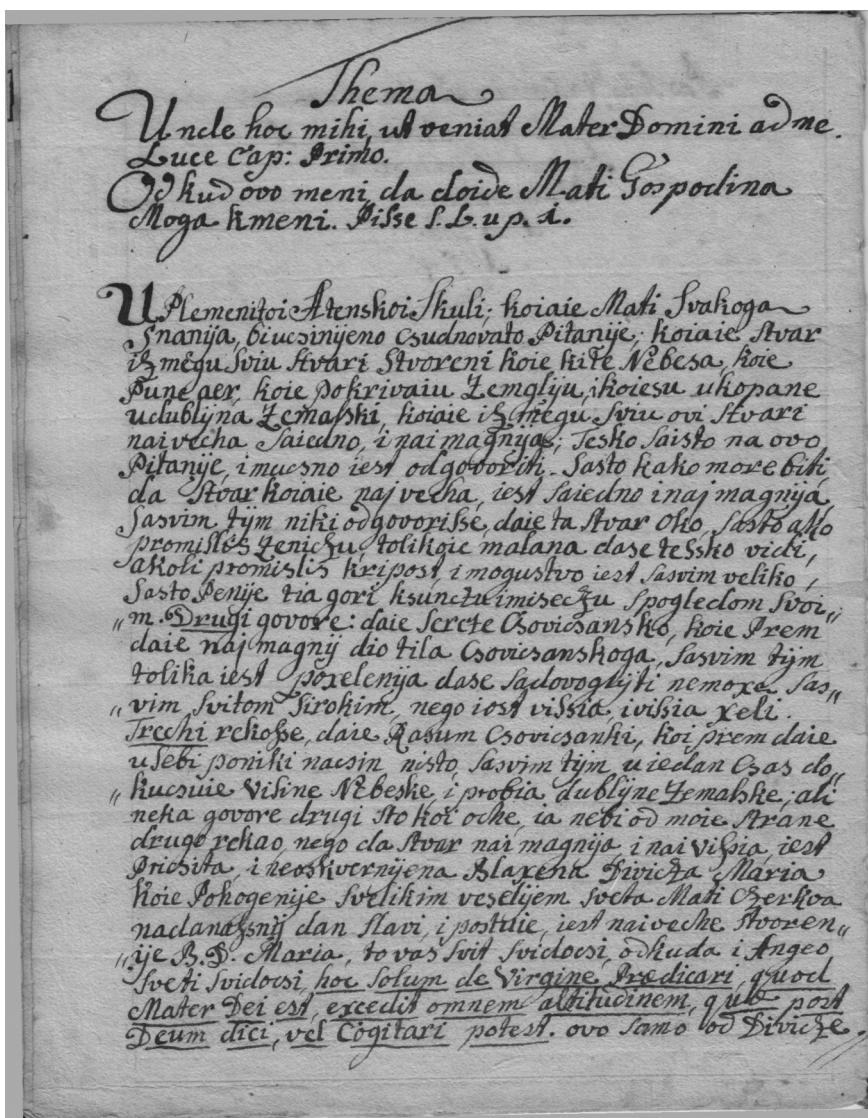

Prilog 2.

P. Petro á Valcovarino, *Pro festo visitationis Beatae Marie Virginis,
Facta et dicto Carlovicza* (1754.)

**Pro festo visitationis Beatae Marie Virginis,
Facta et dicto Carlovicza a P.
Petro de Alcantara, a
Valcovarino
Anno Dni
1754.
Die. 2.³⁰**

³⁰ Za nastanak ovoga teksta veliku zahvalu iskazujem gospodinu Mati Batoroviću koji je ne štedeći vlastito vrijeme zajedno sa mnom pregledavao rukopisne propovijedi u knjižnici Franjevačkog samostana u Osijeku i pomagao u rekonstrukciji nečitkih dijelova u tekstu.

Thema

Uncle hoc mihi ut veniat Mater Domini ad me.

Luce cap: Primo.

*Od kud ovo meni da dojde Mati Gospodina
moga k meni.* Piše s. L. u p. 1.

U plemenitoj atenskoj skuli, koja je mati svakoga znanja, bi učinjeno čudnovato pitanje: koja je stvar između svi(j)u³¹ stvari stvoreni koje kite nebesa, koje pune aer, koje pokrivaju zemlju i koje su ukopane u dubljina zemalski, koja je između svi(j)u ovi stvari najveća, zajedno i najmanja. Teško zaisto na ovo pitanje i mučno jest odgovoriti. Zašto kako more biti da stvar koja je najveća, jest zajedno i najmanja.

Sa svim tim niki odgovoriše da je ta stvar oko, zašto ako promisliš zenicu, toliko je malana da se teško vidi, ako li promisliš kripost i mogustvo, jest sasvim veliko, zašto penje tja gori k suncu i misecu s pogledom svojim. Drugi govore da je srce čovičansko koje prem da je najmanj[i] dio tila čovičanskoga, sa svim tim tolika jest poželenja da se zadovoljiti ne može sa svim svitom širokim, nego jošt viša i višja želi.

Treći rekoše da je razum čovičanski, koji prem da je u sebi po niki način ništo, sa svim tim u jedan čas dokuće visine nebeske i probi(j)a zemalske. Ali neka govore drugi što ko(j)i oče, ja ne bi od moje strane drugo rekao nego da stvar najmanja i najviša jest prici[s]ta i neoskvrnjena Blažena Divica Mari(j)a koje pohođenje s velikim veseljem sveta mati Crkva na današnji dan slavi i poštuje, jest najveće stvoren je B. D. Mari(j)a, to vas svit svidoči, od kuda i Andeo sveti svidoči: Hoc solum de Virgine praedicari, quod Mater Dei est, excedit omnem altitudinem, quae post Deum dici, vel cogitari potest. Ovo samo od Divice

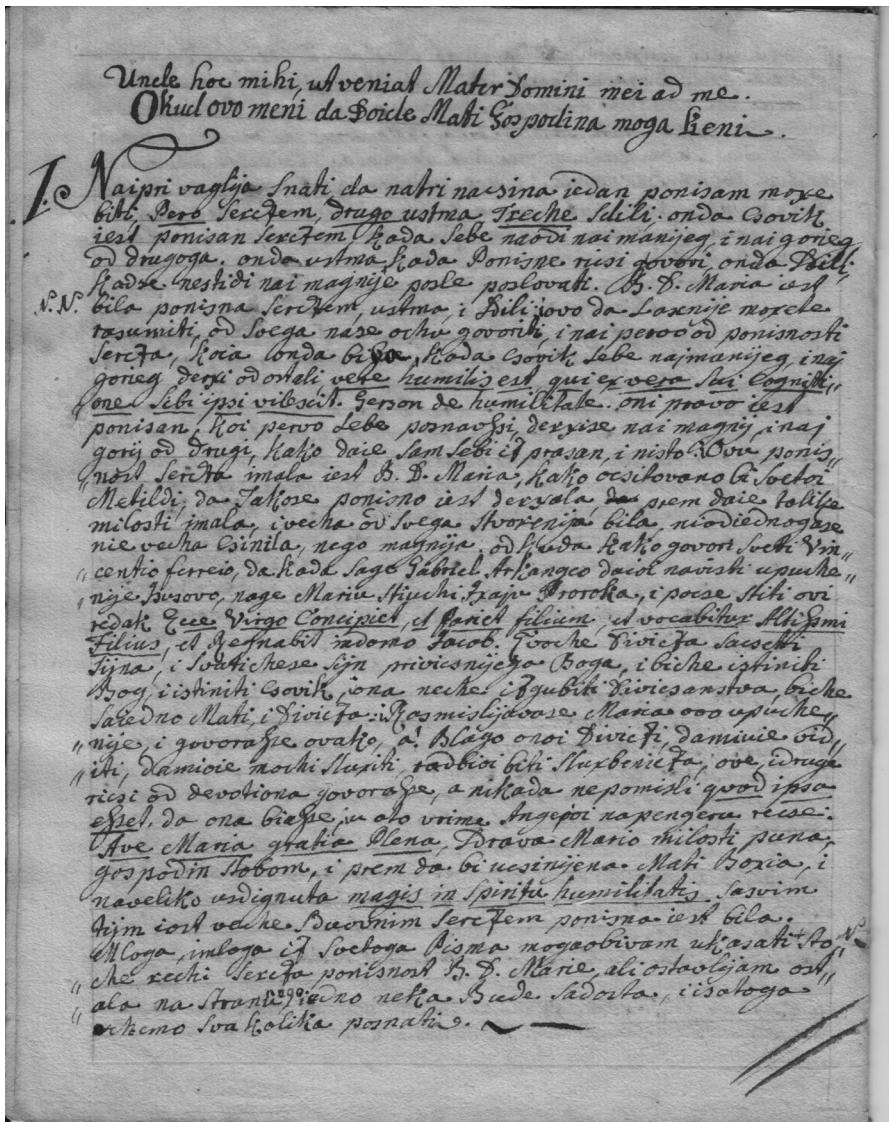
³¹ U transkripciji se ubacuje intervokalno j u deklinaciji i konjugaciji i to tako da se ubačeno j stavlja u obile zagrade, a ostala umetnuta slova stavljaju se u uglatu zagradu kako bi se naznačilo da nisu napisana i u izvorniku, a na ovaj način ipak olakšavaju razumijevanje teksta. Odnosno, pogrešno napisana slova i očite tiskarske grješke ispravljene su i tako popravljene donijete u tekstu, a rekonstruirani je dio riječi naznačen uglatom zagradom.

185

Nogu veli priporidati, da Mati Božia, nadlazi svaku vistinu
 kojase posli Boža ukazati, illi išmisliće moze. A daie S. Divicja
 Marija nai magnija. Še Stročenja, i od svih Božih Stročen
 dovrda mogu znati, sednje bila tako ponisna, da od svega
 Stročenja Žebe nai manju iest denxala, i činila, počivodas,
 "anstruk Svetoj Bernadici: *Cum prima ephorum omnium. Se p
 roxi primam faciebat*, premdais nai pevra, i nai Hrđa
 od svega Stročenja, savim tijem Žebe nai magniju iest ulcinu
 mila, kadi Žoje ponisnosti očaoljajuchi dluže uroke, ide
 i noci u ubroti Životi Isusa nadanom dan ičekhi priko berdi
 na, i Dolina u Vario, Rudinski, et intrat in domum Zaka
 "rio, et Salutabilis Elisabet, i unijela iest ukucnu Žakane
 i podravila iest Elisabeta, koia prosasse u ubroti Životi Že
 Žoga Ivana Kierikagaja. O! velika ponisnostka B. D. Marije.
 "Bide izlina iest Podjetar, krođicju ali Hrđa, Župlagoj,
 Žaxuonija Žukha. Svetoj Žkaručnicji Životi, Mati Božia,
 ia, Materi Ivana, i vede Mi ovi, velika ponisnost Željebeta
 Žvelba, Žaušudilasc iest, i Žudečchise, govorila: Unde hoc
 miki, ul venias Mater Domini mei ad me. a: očuda ovo
 meni da deide Mati Božja podina moja kmeni; kako da bi
 atila rechi, od viđe mlogo iest, i Željebina ponisnost da
 ti j počivodis nene, valjalo bi da i a Žekodim Žebe, i Želi Žova,
 Žko potrebitje učinim, budući dosi ti Mati Božia, i od
 nene Žudnim nacijonom dostojnicu. Željebi bila ponisnost
 B. D. Marije, da nijedan Žveti nje bio uponisnik prije sanjaji.
 iusook ovi iest, Žasto nijedan Žveti nje bio toliko velik u
 Žetinji, i dostoianstvu. Wie velika Žvare Žvare ponisnije ied,
 "an Životi Žroma; ali Žoje ponisan iedan Životi u officiu
 i dostoianstvu, Žoje ulogo i veliko, i Žogodice večili u doz,
 Žetianstvu Žvare Žvare Žali nijegova Žopisnost. Žadječhi
 Žakele da B. D. Maria iest Žila, utolikom dostoianstvu, u
 Žakom nijedan Žveti nje bio. Žsto nijedan ne mogao toliko
 ponisan biti koliko B. D. Maria, od Žeuda moja rechi da
 B. D. Maria iest naivečka, i nai magnija, naivečka od
 svega Žvega Stročenja i dostoianstva; nai magnija u
 ponisnosti. Da pale B. D. Maria iest toliko ponisno,
 dolj i a Žponisnom nacijonom i na Žlavori iše, Žoma
 uljcem, uljcem Ži meni dobrovođna Žekta Žvare,
 Žapostu Žsarije, a i a Žovsimu. O.

mogu, veli, pripovidati da Mati Božja nadlazi svaku visinu koja se posli Boga ukazati ili izmisliti može. A da je B. Divica Mari(j)a najmanja od svega stvorenja i od svi(j)u stvari stvoreni, odovuda mogu znati zašto je bila tako ponizna da od svega stvorenja sebe najmanju jest držala i cinila po svidočanstvu svetog Bernarda: Cum prima esset omnium se se novissimam faciebat, premda je najprva i najstari(j)a od svega stvorenja; sa svim tim sebe najmanju jest učnila, radi koje poniznosti ostavljajući druge uzroke ide i nosi u utrobi svojoj Isusa, na današnji dan ideći priko brdina i dolina u varoš žudinski, et intravit in domum Zachariae et salutavit Elisabet, i unišla jest u kuću Zakari(j)e i pozdravila jest Elizabetu koja nošaše u utrobi svojoj sve-toga Ivana Krstitelja. O! velika poniženst[v]a B. D. Mari(j)a dojde, istina jest, rodica k rodici, ali stari(j)a k mlađoj, zaručnica Duha Svetog k zaručnici čovika, Mati Božja materi Ivana i videći ovu veliku poniznost Elizabeta sveta začudila se jest i čudeći se govorila: Uncle hoc mihi, ut veniat Mater Domini mei ad me. A otkuda ovo meni da dojde Mati Gospodina moga k meni – kako da bi otila reći odviše mlogo jest i neizmirna poniznost da ti pohodiš mene; valjalo bi da ja pohodim tebe i tebi svako poštenje učinim, budući da si ti Mati Božja i od mene čudnim načinom dostojni(j)a. Tolika je bila poniznost [N.N.]³² B. D. Mari(j)a, da ni jedan sveti ni(j)e bio u poniznosti priličan njoj. I uzrok ovi jest zašto ni jedan sveti ni(j)e bio toliko velik u svetinji dostojanstva. Ni(j)e velika stvar što se ponizuje jedan čovik siroma ali što je ponizan jedan čovik u ofici(j)u i dostojanstvu, to je mlogo i veliko, i što god je veći u dostojanstvu, to se veće fali njegova poniznost. Budući, dakle, da B. D. Mari(j)a jest bila u tolikom dostojanstvu, u kakom ni jedan sveti ni(j)e bio, zašto ni jedan ni(j)e mogao toliko ponizan biti koliko B. D. Mari(j)a, od kuda mogu reći da B. D. Mari(j)a jest najveća i najmanja od svega svega stvorenja u dostojanstvu i najmanja u poniznosti. Da, pak, B. D. Mari(j)a jest bila toliko ponizna, dok ja s pomoćom njezinom i na slavu iste, vama ukažem, ukažite vi meni dobrovoljna srca vaša na poslušanje, a ja počima.

³² Slova stavljena u uglatu zagradu u rukopisu su napisana na lijevoj margini teksta.

Uncle hoc mihi, ut veniat Mater Domini mei ad me.

Okud ovo meni da dojde Mati Gospodina moga k [m]jeni.

I: Najpri valja znati da na tri načina jedan poniza[n] može biti. Pr[v]o srcem, drugo ustma, treće s dili. Onda čovik jest ponizan srcem kada sebe naodi najmanjeg i najgorjeg od drugoga; onda ustma kada ponizne riči govori; onda s dili kad se ne stidi najmanje posle poslovati. B. D. Mari(j)a jest [N.N.]³³ bila ponizna srcem, ustma i dili. I ovo da lašnje možete razumiti, od svega na se oču govoriti i najprvo od poniznosti srca koja onda biva kada čovik sebe najmanjeg i najgorjeg drži od ostali, vere humiliis est qui ex vero sui cognitio-
one sibi ipsi vilescit. Gerson de humilitate. Oni pravo jest ponizan koji prvo sebe poznavši, drži se najmanji i najgori od drugi, kako da je sam sebi isprazan i ništo. Ovu poniznost srca imala jest B. D. Mari(j)a, kako očitovano bi svetoj Metildi da tako se ponizno jest držala prem da je tolike milosti imala, i veća od svega stvorenja bila, ni od jednoga se ni(j)e veća činila, nego manja, otkuda kako govori sveti Vincentio Ferreiro, da kada sađe Gabri(j)el Arkandeo da joj navisti upućenje Isusovo, nađe Mari(j)u šti[j]ući Ižai(j)u Proroka i poče štititi ovi redak: Ecce Virgo concipiet et poriet filium, et vocabitur altissimi
filius, et regnabit in domo Jacob. To će divica začeti sina i zvati će se Sin privičnjega Boga i biće istinski Bog i istiniti čovik i ona neće izgubiti divičanstva; biće zajedno Mati i divica razmišljavaše Mari(j)a ovo upućenje i govoraše ovako: O! blago onoj divici, da mi [j]u je viditi, da mi [j]oj je moći služiti, rad bi [j]oj biti službenica – ove i druge riči od devotiona govoraše, a nikada ne pomisli quod ipsa esset, da ona bijaše. I u oto vrime andeo joj na penderu reče: Ave Maria gratia plena, Zdrava Mari(j)o, milosti puna, Gospodin s tobom. I premda bi učinjena Mati Božja i na veliko uzdignuta magis in spiritu humilitatis. Sa svim tim jest velika s duovnim srcem ponizna jest bila. Mloga i mloga iz Svetoga pisma mogao bi vam ukazati, što će reći srca poniznost B. D. Mari(j)e, ali ostavljam ostalo na stranu, nego jedno neka bude za dosta i iza toga ćemo svakolika poznati.

³³ Slova u uglatoj zagradi su napisana na lijevoj margini teksta.

II: Piše Sveti Luka u poglavju Prvom da Bog svemogući posla Gabriela anđela da navisti Mari(j)i da je obrana za pravu Mater Sina njegova i Spasitelja našega. I ovi andeo kako uniđe u kuću B. D. Mari(j)e posli kako se
 „In Glora Dominus tecum, Brava Maria, milosti plena gospodin Stobom: na ovo slatko ponoćnije i sreće Marija, evo nadomeške Sveti Luka, quod cum audi spiculae, bato est in sermone ejus, kio Kada tunc Smuklase iesit ugovorenij njegova i tajtore Jesuđi da nici mogla govoriti, niti Angelus do govoriti; ita i spisne odi spesilegij Sveti očji, sastoe dolik Marija Smuklase i Secundi Gudacki da usročka mukhovu nje malo bojalise, i Smukhovak: Sasto petro, Ango nje, ostro, i cordito govorio nego Šibic, i Slatko, u spose dekle Smuklase, drugi daje Ango do pao ki njoj oružan Tragocitima macebo i posteklini illi se hakor Dulic Ži. Mary no, odabi malo usrok bojalise, calie Ango do pao veze upriliči i ednoga plene nilog. Mladichu, rebice malo dekle bojati nego radovati, i veseliti, Sasto dekle iesitce bojala Marija? A oslišiše Sveti oči donore rasloge ali ostavio pi ſec druge sanotne am danasnje, koga pričedno skupno ukosuju obliko govo, rečki: da B. D. Maria Sabore iesit Smuklase, Sasto veliki Slavu od Anglia od Šebec iesit exilio, recescho Ango: Ave Maria, gratia plena dominus tecum. Brava Maria milosti puna gospodin Stobom, kio nici Gudacki dosu velike fale, i Slave fale, Smuklase iesit Maria B.
 Csupucki da rim Ango Šibko fali. Sasto hako govorij Sveti Georgur, Ihesus cuius bandatur in facie, flagellatur in membre. Procedenogar kada naresil fali, ostaza ma, oči, i bisi bres, ſezete i sameš njegova. Štiven od pveloga Pohrenma da kada bi B. D. Marije nječa navosi posfali, takobice Smuklase inebimu dražo bilo, da bise momčio u obrazu, u řemaljku gledao, i hako uniku godini, i pokut pah. Tako imenigodi Šiboci, Šorevac, Justinjan Turbata iesit quia crudelis a Laudari. Smuklase iesit B. D. Marija. Sasto nje Ango po fali, daje velike kri, poski, dače Gospodin Šnjort, Šast Šljore pravo ponisan onice Šidi, kada drugi fali, i premorse, mlogi u Šenja noslaguju, a ona Šama nije negose iesit Smuklase.

Stere

II: Piše sveti Luka u poglavju Prvom da Bog svemogući posla Gabriela anđela da navisti Mari(j)i da je obrana za pravu mater Sina njegova i Spasitelja našega. I ovi andeo kako uniđe u kuću B. D. Mari(j)e posli kako se

njoj pokloni, ove slatke joj riči reče: Ave Maria gratia plena Dominus tecum, Zdrava Mari(j)o, milosti puna, Gospodin s tobom. Na ovo slatko pozdravljenje što reče Mari(j)a evo nadomeće sveti Luka, quo qum audisset tarbato³⁴ est in sermone ejus, koja kada ču, smutila se jest u govorenju njegovu i tako se začudi da nije mogla govoriti niti anđelu odgovoriti, iziskuju ovdi naučitelji sveti oci, zašto se toliko D. Mari(j)a smuti i začudi, budući da uzroka nikakva nije imala bojati se i smućivati.

Zašto prvo anđeo nije oštro i srdito govorio, nego tihio i slatko, u što se, dakle, smuti. Drugo da je anđeo došao k njoj naoružan s različitima mačevi i puškami ili u kakoj prilici stra[š]noj, onda bi imala uzrok bojati se.

Ali [j]e anđeo došao veseo u prilici jednoga plemenitog mladića. Ne bi se imala, dakle, bojati, nego radovali i veseliti. Zašto, dakle, jest se bojala Mari(j)a? Različite sveti oci donose razloge, ali ostavivši sve druge samo imam današnji koga svi jedno skupno ukazuju ovako govoriti: da B. D. Mari(j)a zato se jest smutila zašto veliku slavu od anđela od sebe jest čula, reče bo anđeo: Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Zdravo Mari(j)a, milosti puna, Gospodin s tobom, koje riči budući da su velike fale i slave bile, smutila se jest Mari(j)a D.

Čujući da nju anđeo toliko fali, zašto kako govoriti sveti Grgur: Iustus cum laudatur in facie, flagelatur in mente. Pravednoga kada na oči fališ, onda ga mučiš i bi(j)eš i bi(j)eš srce i pamet njegovu. Štijem od svetoga Ephrema da kada bi tko njega na oči pofalio, tako bi se smutio i ne bi mu drago bilo, da bi se prominio u obrazu, u zemlju gledao i zno(j)iti se počeo, i kao u niku groznicu bi pano. Tako i meni ovdi svidoči s. Lovrenac Justinian: turbata est, quia audivit se laudari. Smutila se jest B. D. Mari(j)a zašto nju anđeo pofali da je velike kriposti, da je Gospodin s njom, zašt[o] tko je pravo ponizan, oni se stidi kad ga drugi fali i premda se mlogi u srcu nasladuju, a ona sama nije nego se jest smutila.

Što je

³⁴ Nečitko napisan tekst zbog čega ni transkripcija nije pouzdana.

Što je jošt više, volila je da nju drugi kudi nego da ju fali,
 kako mi sviđoći sveti Bernardin: Si vituperium de se ipsorum³⁵
audisset in magnam laetitiam prosilisset, da kad bi čula
 da nju drugi kudi, ondaj bi se sasvim veselila. Ovo sada dakle
 gledajte srca u poniznosti B. D. Marije.
III. Nemo moje serdem nego, i u smrta iest bila ponima B. D. Marija,
 tako da vekolike crisi boje govorile, sagrom ponisnoj,
 "iom, iest govorila, da napis mojemo ponati, iž omi rica boje.
 Da govoril Gabela Anselma, sesto kada on daje obitava za
 Mater Boziju, i učke biti savsuvjeti Duke Svetoga, i kada
 održi pribosnjega tada reze, Eae Anicilla Domini filia
miki secundum verbum tuum. Eso susbenica Gospodin
 "vo, Audi meni po nisu trojici ielse mogla vršće ponisiti
 nego rasivajući sebe slujbenicu zom. iove rili ponistija
 vajreki sebi Bonaventura, ova ko vospinchi govoril. O!
 misa, o profunda humilitas Maria, o! pričendnovata, i
 pri veličju i pononastib. B. Marie. Eso i Marij, frago govoril:
 "nju love daje puna milost, nja obira sa Mater Bozije.
 Čini veku i sve ja slujbenica, Eo poja Šeba, i Žemljice,
 i sasvim tijem boljice ponise govorile Eae Anicilla Domini.
 evo slujbenica Gospodnja, Moglače rechi evogor, pojme
 Šeba, i Žemljice, i sasvim tijem necere nego, Eae Anicilla
Domini, o! profunda humilitas Maria. Eso susbenica
 Gospodnje, o! pričendnova, pričelica, i nuda nesuvena
 boljice fale, i slave poniznosti Iovia. B. D. Mario, kada Ota,
 "da Nebeski poslak jebi Ecclesiu, išli počlisara Arkanđela
 Gabriela podraviti, nju kada Glagla Nebeski podravljaju,
 tada Duke Sveti nju počodi, kada sija Bozij knejotek, pril
 "bljpa, da nju nevoljko mameniško usvrać, onda ona sebe
 na magistru d Sporeniu, i u tom slujbenicu zom nasova,
 i Pađetom, o! pojme boga poniznosti B. Mario.
IV. Kada nadanaprij dan došao B. D. Mario, Elizabeta, o počraviv
 "ju, tada Elizabeta veze njoj, a Blagovina li mega venami
 i Blagoslovljeni Blod utrobi boće, i, unde hof miki, ul
 vental Mater Domini mei ad me, a! Te odhod to meni
 da doge Mater Gospodina mogla kmeni, Sasto snai dobro
 o Mario, da kada on glas padradiljenja boza uđeju
 moi usradovačecu, kih u utrobi njoj, i Blagov
 kolski virovala, Šastarkese, Šverški, Šta ona bojasa
 recena tebi od Gospodina; Mario. Sto od govoril Mary

Što je jošt više, volila je da nju drugi kudi nego da ju fali,
 kako mi sviđoći sveti Bernardin: Si vituperium de se ipsorum³⁵
audisset in magnam laetitiam prosilisset, da kad bi čula
 da nju drugi kudi, onda bi se sasvim veselila. Ovo sada, dakle,
 gledajte srca u poniznosti B. D. Mari(j)e.

³⁵ Nečitko u rukopisu.

III: Ne samo srcem nego i ustma jest bila ponizna B. D. Mari(j)a tako da svekolike riči koje govoraše, sa svom poniznostjom jest govorila, i to najpri možemo poznati iz oni riči koje odgovori Gabrielu anđelu. Zašto kada ču da je obrana za Mater Božiju i da će biti Zaručnica Duha Svetoga i kći Oca Privičnjega, tada reče: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Evo službenica Gospodinova, budi meni po riči tvojoj. Je li se mogla više poniziti nego nazivajući sebe službenicom. I ove riči promišljavajući sveti Bonaventura, ovako vapi(j)ući govori: O! mira et profunda humilitas Maria! O! pričudnovata i privelika poniznosti B. D. Mari(j)e. Evo Mari(j)i anđeo govori i nju zove da je puna milosti, nju obira za Mater Božju, čini veću od svega stvorenja i da je Gospoja neba i zemlje, i sa svim tim toliko se ponizi, govoreći: Ecce Ancilla Domini. Evo službenica Gospodnja. Mogla je reći evo gospoja neba i zemlje, i sa svim tim ne reče nego Ecce Ancilla Domini. O! profunda humilitas Maria. Evo službenica Gospodinova. O! pričudnova[ta], privelika i nigda nečuvena. Svake fale i slave poniznosti tvoja B. D. Mari(j)o, kada Otac Nebeski posla k tebi Ellesiu iliti poklisara arkandela Gabriela za po[z]draviti nju, kada Ellesia nebeski pozdravlja ju, kada Duha Sveti nju pohodi, kada Sin Božji k njoj se približa, da nju na veliko materinstvo uzvisi, onda ona sebe najmanju od stvorenja i jednom službenicom nazva i naziva. O! priduboka poniznosti, D. Mari(j)o.

IV: I kada na današnji dan dojde B. D. Mari(j)a Elizabeti i pozdravi ju, tada Elizabeta reče njoj, a blažena ti među ženami, i blagosavljen plod utrobe tvoje, et unde hoc mihi, ut veniamt Mater Domini mei ad me. A, te od kud to meni da dođe Mati Gospodina moga k meni. Zašto znaj dobro, o Mari(j)o, da kako ču glas pozdravljenja tvoga u ušim mo(j)i, uzradovaše se ditić u utrobi mojoj, i blažena koja si virovala, zašto će se svršiti sva ona koja su rečena tebi od Gospodina. Na ova što odgovori

Mari-

Gloria. Susto nisto drugo, nego Prese pivati Magni
 "fical Anima mea Dominum, uzvelicaj dušo moja Gospodina.
 "Sveta Maria. Pervo se ja sad ovdi čudim, sesto Maria ne odgovori
 "Elizabeti na one riči pone pale, i slave, nego reče:
 "Magnificat Anima mea Dominum, uzvelicaj dušo moja
 Gospodina; Šti vanglija nabi da ono pozdravljenje
 Elizabete, iest bito puno pale, i slave, nađe B. D. Marija,
 "na, budući da je bila na ponisnici među ženama
 "riči, negoje nestočala gospodarenje, pričerško godobrski
 "Magnificat Anima mea Dominum, uzvelicaj dušo moja
 Gospodina: Kako dabi kćila rečki ove e Nitru i ove davo
 "ve, Što je, o' pridraga. Godi je umeni vi i ih, i posmatraje
 "nisan sa Služilom Sam Bog, poniloscrba velikom, komu
 "gnjeni meni iest daho, i užilje, Šato o' Elizabete ti kene, a kile
 "Jelija dasam Blazena, i milopti puna, ali ja ovo sve
 "te Šoga mami, Šarko: Šećil mihi magni qui potens
 "est u Crini isti meni svaka, Šasto moja kćih iest
 "Kako dabi otila rečki, nisan ia doštinia, zivota
 "na, negosum ja teva, na magni, Šta u Benicji
 "Bosjal on iest Bog i Možuš iest i abonice u loge mil
 "otku mo, i užilje, Što Šad gledaše večiku ponisnost
 "nesamo Šerfa, nego, i usta B. D. Marie: Šada da
 gledamo ponisnost u Šekiru, ište B. Marie.

V. Mloga, imloga ponisnost Šika ušinila iest B. D. Marie,
 "aliči Šva ostroglijam nastrana, Šako idem u
 "zvaničje, Šesto Evangelie, qui na ovdi, daq na danes,
 "ni Što, direc Šasova Šuduški nosečka utrobi Šulja
 "Užike Širokog Šedrača, i planina, na dalek puh, mehke Še
 "utčiske posibilij; obica voda iest B. D. Marie uočku
 "kučki Šajal, a neoditi po pubori, i Šokac Ši temo odamo;
 "Kako Šarafnijeg vrinene Šome Gospode Šivojne, da
 "dak neoditi Šloga Šoga, Šuklabi; Što daste ušore
 "iest da dants iž Šas, na villovi, i Šako na dalek Še
 "puh o'pravljaju, ušorekovi, donosi ugo Šardnak, iž
 "servičel Elizabeti in partu. Da u Šluži Elizabeti u
 "pororu, Elizabeta, blage Štarac, i u Štorost nosečka,
 "Šato vidi Šoide i počodi nju B. D. Štarac, Šajor Šluž
 "onda Šada bude u Športgaranije Šom; ali Šek Što Še
 "liche biti Šlužkinja B. D. Štarac Šad Elizabeta, a Še
 "njoj Šedostai, Šesto Štarac iest doštinia, Šego Elizabeta,
 "Štarac

Mari(j)a? Zaisto ništa drugo nego poče pivati Magnificat Anima mea Dominum. Uzveličaj dušo moja Gospodina. Pervo se ja sad ovdi čudim zašto Mari(j)a ne odgovori Elizabeti na one riči p[u]ne pale i slave, nego reče: Magnificat Anima mea Dominum. Uzveličaj dušo moja

Gospodina. Ali valja znati da ono pozdravljenje Elizabete jest bilo puno fale i slave na koje B. D. Mari(j)a, budući da je bila najponizni(j)a, nije tila odgovoriti, nego je nastojala govorenje prekršiti govoreći Magnificat Anima mea Dominum. Uzveličaj dušo moja Gospodina, kak da bi ktila reći ove milosti i ove darove, koje, o! pridraga rodico, u meni vidiš i poznaješ, nisam zaslužila, sam Bog po milosrđu velikom svomu nji meni jest dao i udilio. Zato, o, Elizabeto, ti mene, dakle, fališ da sam blažena i milosti puna, ali ja ovo sve od Boga imam, zašto: fecit mihi magna qui potens est, u čini jest meni svaka zašto moguć jest, kako da bi otila reći nisam ja dostađna ni vridna, nego sam ja jedna najmanja službenica Božja; on jest Bog i moguć jest i zato mi je mloge milosti dao i udilio. Evo, sad gledajte veliku poniznost ne samo srca nego i usta B. D. Mari(j)e. Sada da gledamo poniznost u dilim iste D. Mari(j)e.

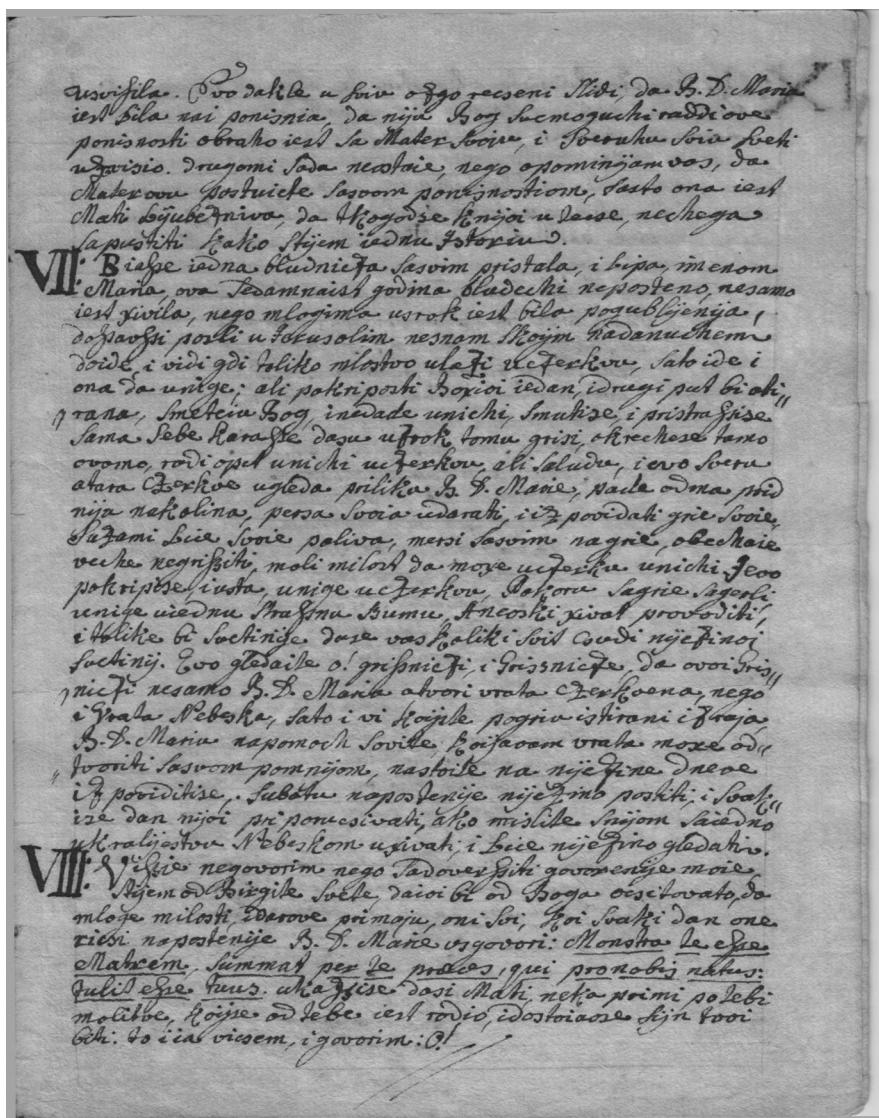
V: Mloga i mloga poniznosti dila učinila jest B. D. Mari(j)a, ali ja sva ostavljam na stranu; samo idem u današnje sveto Evandelje, gdi na[h]odim da na današnji dan divica ova, budući noseća u utrobi Isusa dili se priko brdina i planina na dalek put meće se, u teške pogibilji; običavala jest B. D. Mari(j)a uvičkući stajat, a ne oditi po putovi i sokaci tamo ovamo /: kako sadašnjeg vrimena čine gospoje divojke da dok ne vidi koga toga, pukla bi:/ koji, dakle, uzrok jest da danas izlazi na svitlost i tako na dalek se put opravlja, uzrok ovi donosi Ugo gardinal ut serviret Elisabet in parta. Da služi Elizabeti u porodu. Elizabeta bi(j)aše stara i u starosti noseća, zato oče da ide i pohodi nju B. D. Mari(j)a, da joj služi onda kada bude u porađanju svom. Ali kako to? Je da li će biti sluškinja B. D. Mari(j)a kod Elizabete, al' se njoj ne dosto(j)i, zašto Mari(j)a jest dostođni(j)a nego Elizabeta,
Mari(j)a

Maria jest Mati Spasitelja, Elizabeta Proroka, Ma-
 „ria kraljica svega kolikog, Elizabeta samo vojvode,
 „Maria Gospodina Mati, a Elizabeta sluge, Maria Boga
 i čovika, Elizabeta samo čovika, i običaj jest da manji
 Kraljice nemu, ne dakele maria Elizabeti nego Elizabeta
 Marij, sasvim tijm radi velike ponisnosti bude, da dacea
 prie knjizi, i njen koda poslazi usvemu službeno, kao
 da je Laboravljena dača ota Mati Božje, kraljice
 Neba, i Lestnjice, i same Lestnjicu daje Kurban,
 i ja vona nai magnija. Kad promislile kolikočiće godi-
 dilo da posluži, Što poslužiti, točaj godiće, ali tako
 iost veli Bartadić da Štoča toga spominjene Lestnjice
 sveto Evangelije od velike ponisnosti i ponosnosti
 B. D. Mati, Štoča koda Elizabeta bude nečekana da
 sačela jest bila slobodna u istosnom grin Škapu,
 „da i Škapu u vremenu da die ja spomenaju, ali Škapu
 „ria, dođe i posluži Elizabetu, tada Štoki Štoča goda 20,
 „i Šafce u utrobi od grine istosnog jest očesihen, i da hua
 Švelog u utrobi Materinoj ne punjeni: Originali pečati
 macula inquinatus erat Joannes et postea Virgine
 repente micala abterse fuit. Kad sed monemo stonati
 Koliko moguće, i veliko iost utosnica B. D. Mati, ali
 dakte. Nemo ono iedno soudravljienje mogadije Štokog
 Ivana od grine istosnog obliku, i posbekiti: Koliko
 više ničine molitve Štokovske akta Sagrisnika u Štan-
 „aki, da bud Štokog Šeli dare od grine očisti, i Šadi B. D. Mati,
 „i njih učesne, i nju neponork učes Šasore, itako akre
 ona Sagrisnika učesne, sparen orke biki.
Vili dase povratim naisto usto pri redaciju govorenje: Ute-
 raljebu Šebesku Šci Šuk istina jest dase u Štočenii,
 Šasvom tijm i dan od dragoga Šidi u Štoči: Pro unius cuius
 „usque mentio, alia Šuplitora, alia inferiora, Šaklo Štoči
 Štoluxo jest tako Šidi, niti višje, niti niže: da da
 davidimo Šti Ški B. D. Mati: Štoča Š. Mati cferkova:
 „Elizabeta est Sancta Dei Genitrix Šuper choros Angelorum.
 „Utrijesca rest B. D. Mati Štoča Štoča Šagostki, Špresto
 Deo Solo, osim samoga Boga, višja jest od Štoči Štoči:
 Šasto jest naivisnat Šato, Šasto naivisna iost bila,
 od Štoči Štoči Štoči Štoči, i na Šemalj Štoči Štoči Štoči: Poniz,
 „nor dakele iost Šiju na Šaklo veliko, i Šlemenito pristogljez“

Mari(j)a jest mati Spasitelja, Elizabeta proroka, Ma-
 ri(j)a kraljica svega kolikog, Elizabeta samo vojvode,
 Mari(j)a Gospodina mati, a Elizabeta sluge, Mari(j)a Boga
 i čovika, Elizabeta samo čovika i običaj jest da manji

služi većemu, ne dakle Mari(j)a Elizabeti nego Elizabeta Mari(j)i. Sa svim tim radi velike poniznosti svoje dojde ona prva k njoj i njoj kada posluži u svemu služavka kao da je zaboravljena da je ona mati Božja, kraljica neba i zemlje i sama čineći od sebe da je službenica jedna najmanja. Sad promislite koliko je ovo dilo od poniznosti za poslužiti svojoj rođicima, ali kako još veli Barcadio da zaradi toga spominja se današnje sveto Evandelje od velike poniznosti i pohodenja B. D. Mari(j)e, zašto kada Elizabeta bi(j)aše noseća i da začela jest bila svetog Ivana u istočnom griju kako se i sadašnjeg vrimena djeca začimaju, ali kako Mari(j)a dojde i pozdravi Elizabetu, tada sveti Ivan koga nosaše u utrobi od gria istočnog jest očišćen i Duha Svetog u utrobi materinoj napunjen: Originalis pecabi macula inquinatus erat Ioannes et loquente Virgine repente macula abstera fuit. Sad, sad možemo poznati koliko moguće i koliko jest utočište B. D. Mari(j)e, ako dakle samo ono jedno pozdravljenje mogadi(j)aše svetog Ivana od gria istočnog očistiti i posvetiti; koliko više njezine molitve i utočište ako za grišnika uzmoli otkud ko(j)i god želi da se od gria očisti i spasi, B. D. Mari(j)i nek se uteče i nju na pomoć nek zazove i tako ako se ona za grišnika uteče, spasen oće biti.

VI: Ali da se povratim na isto malo pri rečeno govorenje: u Kraljestvu nebeskom svi sveti istina jest da su uzvišeni, sa svim tim jedan od drugoga sidi više: Pro unius cuiusque merito alia superiora alia inferiora. Kako ko(j)i zaslužio jest, tako sidi, niki više, niki niže. Sada da da vidimo gdi sidi B. D. Mari(j)a. Piva sveta mati Crkva: Exaltata est sancta Dei genitrix super choros Angelorum. Uzvišena jest B. D. Mari(j)a svrhu kora andeoski, exsepto Deo solo, osim samoga Boga višja jest od svi(j)u sveti. Zašto jest najvišja? Zato zašto najponizni(j)a jest bila od svi(j)u sveti na nebu koji su i na zemlji koji će biti. Poniznost, dakle, jest nju na tako veliko i plemenito pristolje

užvisila. Eto, dakle, u svim ožgo rečeni slidi da B. D. Marija
 jest bila najponiznija, da nju Bog svemogući radi ove
 poniznosti obrao jest za mater svoju i svrhu svi(j)u sveti
 uzvisio. Drugi mi sada ne ostaje nego opominjam vas da
 mater ovu poštujete, da tko god se k njoj uteče, neće ga
 zapustiti kako štijem jednu istoriju.

VII: Bi(j)aše jedna bludnica sasvim pristala i lipa, imenom Mari(j)a. Ova sedamnjst godina bludeći nepošteno ne samo jest živila nego mlogima uzrok jest bila pogubljenja, došavši posli u Jeruzolim, ne znam s kojim nadanućem, dojde i vidi gdi toliko mloštvo ulazi u crkvu. Zato ide i ona da unide, ali po kriposti Božjoj jedan i drugi put bi otrana. Smete ju Bog i ne dade unići. Smuti se i pristaši se. Sama sebe karaše da su uzrok tomu grisi, okreće se tamo ovamo radi opet unići u crkvu, ali zaludu. I evo s vr[h]u otara crkve ugleda priliku B. D. Mari(j)e, pada odma prid nju na kolina, prsa svoja udarati i ispovidati grie svoje, suzami lice svoje poliva, mrzi sasvim na grie, obećaje veće ne grišiti, moli milost da može u crk[v]u unići. I evo, pokripi se i usta, uniđe u crkvu, pokoru za grie zagrli, unide u jednu strašnu šumu andeoski život provoditi i tolike bi svetinje da se vaskoliki svit čudi njezinoj svetinji. Evo, gledajte, o! grišnici i grišnice, da ovoj grišnici ne samo B. D. Mari(j)a otvorи vrata crkvena, nego i vrata nebeska. Zato i vi koji ste po griu istirani iz raja, B. D. Mari(j)u na pomoć zovite koja vam vrata može otvoriti. Sa svom pomnjom nastojte na njezine dneve ispoviditi se, subotu na poštenje njezino postiti i svaki se dan njoj priporučivati, ako mislite s njom zajedno u kraljestvu nebeskom uživati i lice njezino gledati.

VIII: Više ne govorim nego za dovršiti govorenje moje štijem od B[ri]gite svete, da joj bi od Boga očitovato da mloge milosti i darove primaju oni svi ko(j)i svaki dan one riči na poštenje B. D. Mari(j)e uzgovori: Monstra te esse Matrem summat per te praeces qui pro nobis natus tulis³⁶ esse tuus. Ukaži se da si mati, neka primi po tebi molitve koji se od tebe jest rodio i dostojao se Sin tvoj biti. To i ja vičem i govorim, o!

³⁶ Nečitko u rukopisu.

X: Oh! Diructo Prezista Monstra te, eze Matrem, uha spisa
 desci Mati nede, i leiosi danos pothovila plesebch-ščeta
 dobroise plebodi i nas naolaglio na caslmenti nepr,
 onda onda o Maiko Ščeta dobroise Sluzhi nama od
 gonečki od nas Neprimateglje duva nafsi, i posli Smaz
 ti odvestinas usivovati Kraljestvo Ščetko Ščitnu
 vrome poljubljenom. "Ja Molim tebe o Maiko
 moja Ščeta, Smiluće ti Ščera ovoga dana,"
 "Boz Ščaka Ščoga, idopostijm Blagosov
 Ščeti Ščeti te bude Ščitni Ščagdi,
 iu Ščakom miste, idopostijm Blago,,
 ovor Ščera Ščivoda Ščijovat Ščitnji,
 Ščinac Ščedo, ijdije Ščenad Ščeli Ščij
 , Ščet Ščitku imali a Ščiv Ščie
 načas Ščerki Ščeric. "Aduše
 Bogoliubni Ščeduchi Ščete
 Ščet Ščim i Ščeg Ščeg Ščem,,
 enitog Ščeda Ščato Ščay,
 Ščav Ščag molim Ščitele
 Ščetto Ščo Ščeli Ščid,,
 Ščeli Ščopštite, i Ščay,,
 Ščozovite, i Ščonči
 "Ščere Ščomo Ščitpon
 Ščiki Ščjudi Ščip,"
 "Ščeti Šči, i Ščete
 Ščavovi Ščiaie
 Ščogda Ščigru,"
 "Ščo na Ščo, a
 Ščelo Ščod Ščad,
 Ščro Šča Ščoni
 od Ščane Ščoie, Ščo Šči Ščo Ščonč
 Rad Ščog Ščovo, i Ščumura Ščel Ščega
 Ščet Šča Ščo Ščham, i Ščagosov Ščuj
 Ščine Šči Šči Ščio, i Ščalijice
 Ščeta, i Ščina, i
 Ščuka Ščoga
 Ščove Ščitke
 Ščitom...
 Ščenid.

IX: Oh! Divico pričista Monstra te esse Matrem, ukaži se
da si mati naša i koja si danas pohodila Elizabetu svetu,
dostoj se pohoditi i nas, navlastito na čas smrti naše,
onda, onda, Majko sveta, dostoj se služiti nama od-
goneći od nas neprijatelje duša naši i posli smr-
ti odvesti nas uživati kraljestvo nebesko k Sinu
tvome poljubljenom.† Ja molim tebe, o Majko
moja sveta, smiluj se ti svr[h]u ovoga devo-
tog puka tvoga i dopusti im blagosov
sveti tvoj, da budu srični svagdi
i u svakom mistu, dopusti im blag-
osov svr[h]u života njiova, polja
i vinograda i gdi se ne nadali sri-
će sriču imali, a najviše
na čas smrti svoje: Puče
bogoljubni, budući da se
ja dilim iz vašeg plem-
enitog grada i varoša,
ja vas molim, ako ste
kako zlo čuli i vid-
ili, oprostite i blag-
osovite i spomeni-
te se da smo sviko-
liki ljudi griš-
nici i slabe
naravi, ko(j)im je
svagda prignu-
to ka zlo, a
malo kad na do-
bro. A ja ovni
od strane moje, ako je ko(j)i što sa mnom
kad zloga govorio i nečimurno, iz svega
srca o[p]rašćam i blagosov Božji
dajem, ko(j)i žive i kraljuje
Oca, i Sina, i
Duha Svetoga
Po sve vike
vikom...
Amen.

Literatura

- Beritić, Nada, 1965. *Franatica Sorkočević, dubrovački pjesnik XVIII stoljeća (1706-1771)*, Rad JAZU, Knjiga 338, Zagreb.
- Bilić, Anica, 2009. *Stjepan Adžić (1730.-1789.), vjerski pisac u stoljeću prosvjećivanja i hrvatski latinist u „galantnom“ stoljeću*, u: Adžić, Stjepan, 2009. *Sabrana djela I. Prozna djela*, Duhovno hrašće, Drenovci, str. 155.-184.
- Bogišić, Rafo, 1987. *Tragovima starih, poglavlje Jedan pogled na književnost Slavonije u 18. stoljeću*, Književni krug, Split.
- Bogner, Ivo, 1987. *Književni prikazi*, Sveučilište u Osijeku – Pedagoški fakultet, Osijek.
- Brešić, Vinko, 2004. *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Matica hrvatska, Ogranak Osijek, Osijek.
- Deanović, Mirko, 1972. *Dubrovačke preradbe Molièreovih komedija*, Knjiga prva, Stari pisci hrvatski, Knjiga 36, Zagreb.
- Drechsler, Branko, 1907. *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Naklada knjižare Breyera, Zagreb.
- Dugalić, Vlatko, 1989. *Pučka pobožnost u našim molitvenicima*, Đakovo (rukopis).
- Dukić, Davor, 2002. *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Književni krug, Split.
- Fališevac, Dunja, 1997a. *Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća*, Dani hrvatskog kazališta, XXIII – Hrvatska književnost uoči Preporoda, Književni krug, Split.
- Fališevac, Dunja, 1997b. *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*, Književni krug, Split.
- Fališevac, Dunja, 2003. *Kaliopin vrt II. Studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug, Split.
- Flaker, Aleksandar, 1976. *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Forko, Josip, 1887. *Crtice iz "slavonske" književnosti u XVIII. stoljeću*, III, u: Izvješće o kralj. velikoj realci u Osieku koncem školske godine 1886/7; Tiskom Julija Pfeifferra, Osiek.
- Fotez, Mirko, 1967. *Hrvatske komedije XVII. i XVIII. stoljeća*, uvod u knjizi *Komedije XVII i XVIII stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knj. 20, Matica hrvatska-Zora, Zagreb.
- Georgijević, Krešimir, 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj*

- Hercigonja, Eduard, 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Hoško, Franjo Emanuel, 1985. *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Salezijanski provincijalat, Zagreb.
- Hoško, Franjo Emanuel, 1996. *Marijan Jaić. Obnovitelj među preporoditeljima*, Katehetski salezijanski centar; Zagreb.
- *Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb.
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Poho%C4%91enje_Bla%C5%BEene_Djevice_Marije (posjet 6. 2. 2013.)
- <http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko> (Emanuel Hoško, *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* posjet: 6. 2. 2013.)
- https://www.google.hr/#hl=hr&tbo=d&output=search&sclient=psy-ab&q=Petar+Dombaj%2C18.+stolje%C4%87e&oq=pet&gs_l=h_p.1.0.35i39j013.54783.55499.0.57903.3.3.0.0.0.0.170.417.0j3.3.0..0.0...1c.1.2.hp.VgLavBffew4&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf.&bvm=bv.41934586,d.Yms&fp=fddbf33ecc6cfdb&biw=1049&bih=584
- Jakošić, Josip, 1988. *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione anni 1830) – Pisci međurječja ili Savske Panonije sad zvane Slavonija, popisani 1795. godine (s nastavkom do 1830. godine)*, na hrvatski preveo Stjepan Sršan, „Revija“, 1, godište 28, str. 63-87.
- Jelčić, Dubravko, 1997. *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bačanske ploče do postmoderne*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb.
- Ježić, Slavko, 1993. (prema prvom izdanju iz 1944.) *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100.-1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Kolarić, Juraj, 1996. *Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost, „Kajkaviana Croatica“*, Hrvatska kajkavska riječ, Zagreb.
- Kombol, Mihovil – Novak, Slobodan Prosperov, 1992, *Hrvatska književnost do narodnog Preporoda*, Školska knjiga, Zagreb.
- Kombol, Mihovil, 1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kravar, Zoran, 1987. *Barok kao potonulo kulturno dobro, „Croatica“*, br. 26-28, Zagreb.
- Kravar, Zoran, 1992. *Barok u staroj slavonskoj književnosti*, „Revija“, br. 3/4/5/6, god. XXXII, Osijek, str. 195.-231.

- *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi, I (1706-1787)*, Za tisak priredio dr. Josip Barbarić, uredio p. Egidije Stjepan Biber, Matica hrvatska Slavonski Brod, Slavonski Brod 1995.
- Matić, Tomo, 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, HAZU, knj. XLI, Zagreb.
- Mihanović-Salopek, Hrvojka, 2006. *Iz duhovnog perivoja*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Pavličić, Pavao, 1991. *Kamo pripada Reljkovićev S a t i r ?*, u: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, urednik Dušan Čalić, JAZU - Zavod za zanstveni rad Osijek, Osijek, str. 85.-94.
- Robert Skenderović, *Zdravstvene reforme Marije Terezije u Slavonskom provincijalu i Generale Normativus Sanitatis iz 1770.*; posjet: 7. 2. 2013.
- Sertić, Nikola, 1943. *Hrvatski kajkavski molitvenici*, Zagreb (rukopis).
- Šrepel, Milivoj, 1899. *Jakošićev spis: Scriptores interamniae*, JAZU, knj. II, str. 116.-153.
- Šundalić, Zlata, 1997. *Crtica o Vincu bogoljubnih pisamah ili ponešto o odnosu Jaić – Kanižlić – Mulih*, u: *Dani hvarskog kazališta. Hrvatska književnost uoči preporoda*, uredništvo knjige: Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Rudolf Filipović, Milan Moguš, Franjo Švelec, Josip Vončina, Književni krug, Split, str. 417.-455.
- Šundalić, Zlata, 2003. *Studenac nebeski. Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. Do kraja 18. Stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Književni krug, Split.
- Tatarin, Milovan, 2009. *Književnost 18. stoljeća*, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, Prvi svezak, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, str. 495-501.
- Vodnik, Branko, 1913. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Zečević, Divna, 1988. *Hrvatske pučke pjesmarice 19. stoljeća*, Osijek.

Zlata ŠUNDALIĆ & Anela MATELJAK-POPIĆ

RELIGIOUS BOOKS IN 18TH CENTURY SLAVONIA

The author of the present paper analyzes texts created from early 18th century to 1855, when Ignjat Alojzije Brlić passed away and when his *Novouređeni ilirski kalendar* or *Svetodanik* ceased to be published. The above works make up the corpus of so-called *Slavonian literature* that was, territorially speaking, created in the area encompassed by the Province of St. Ivan Kapistran. The authors were mainly church people (Jesuits, Franciscans), while the genealogical image of 18th century Slavonian literature is mainly made up of works of Enlightenment orientation (M. A. Relković, *Satir* or *divji čovik*, 1762; Đ. Rapić, *Satir obraćen*, 1765; V. Došen, *Jeka planine*, 1767; A. T. Blagojević, *Pjesnik-putnik*, 1771; J. S. Relković, *Kućnik*, 1769; etc.), as well as those of Baroque and Rococo (A. Kanižlić, *Sveta Rožalija*, 1780; A. Ivanošić, *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnića od Čolke*, 1786), and classicist orientation (M. P. Katančić, *Fructus auctumnales*, 1791), along with war chronicles in verse, as well as religious books, defined by N. Andrić as catholic truths (catechisms), divine ways (prayer books), mirrors of truth (various genres of moral-instructive prose), etc.

Key words: *Slavonian pre-renaissance literature, stylistic pluralism, religious books, Dombaj*